

DEEL II

EEN DAAD VAN VERZET

Sluit je ogen. Alsjeblieft. Houd ze dicht en probeer te luisteren. Er rolt een blikken wiel dop over straat. Losgeraakt van het wiel van een auto die onverwacht moest remmen. Hij is niet perfect rond en waggelt een beetje. Dat is hoorbaar. Het geluid zeurt in je hoofd. Rah, rah, rah, rah, rah. Je wacht op de klap tegen de rand van de stoep, maar die komt niet. Hij rolt een eeuwigheid. Met dat blikken geluid. En die waggelende gang. Over de straatstenen. Verder is het stil. Doodstil. Bewaar dat beeld.

De zomer was zonnig en warm, maar van vakantie kwam niets terecht. Over de achtergrond van het ongemak werd geheimzinnig gedaan, maar oom Hendrik had dringend vervangende woonruimte nodig. Hij kwam een paar weken logeren. In de kamer van Maas, om precies te zijn, waardoor de jongen werd verbannen naar een provisorisch logeerbed in de slaapkamer van Rinus en Commerina.

De avonden waren kort en saai. Om half tien hees oom zich uit de stoel waarin hij had geslapen, mompelde ‘welterusten luitjes’ en begaf zich stram en traag naar Maas’ kamer. Een half uur later keek Rinus op de klok ten teken dat het bedtijd was voor hem, voor Commerina en dus ook voor Maas, want Rinus kon niet slapen zolang Maas niet op het logeerbed naast zijn ouders lag. Het gestolen Mulosucces verhinderde hem in verzet te komen. Het waren kommervolle tijden.

Hij had gezwoegd op een wervende sollicitatiebrief en was uitgenodigd voor een gesprek op het provinciehuis. “We kunnen iedereen gebruiken jongen, je kunt al snel aan de slag”, had de man van de griffie hem uitnodigend toegevoegd. “Je begint onderaan de ladder, maar we bieden aantrekkelijke groei kansen. Als je

flink bijleert kun je het misschien zelfs tot referendaris brengen.”

Maas had geen idee wat dat inhield, maar het klonk als een dreigement: flink bijleren. Hij had afwezig geknikt en begrepen dat de aanstellingsbrief naar zijn huisadres zou worden gestuurd. Op 16 juni werd hij verwacht in de ontvangsthuis van het gebouw.

De afdeling rijvaardigheidsbewijzen was gehuisvest in een grote zaal met grijsgroene stalen bureaus. De lange wand van de ruimte werd in beslag genomen door grijsgelakte ladekasten. Als hongerige bidsprinkhanen stortten nijvere ambtenarenvingers zich op hun prooi in de laden: de in theorie alfabetisch gerangschikte kaarten met gegevens van alle rijbewijsbezitters in de provincie. De wand ertegenover bestond uit ramen die reikten van het systeemplafond tot aan de grond. Ze boden uitzicht op het dak van een lagergelegen ruimte. Aan het eind van de zaal zat, als een docent voor zijn leerlingen, meneer Melsert, chef van de afdeling. Aan een bureau naast meneer Melsert zat meneer Bobeldijk, de sous-chef van de afdeling. Achter meneer Melsert was een kamer met een deur, waarachter meneer Melsert met regelmaat verdween. In die kamer resideerde de chef van meneer Melsert. Misschien wel een referendaris, dacht Maas. Maar dat had hij mis: meneer Hanewinkel was verantwoordelijk voor de afdeling rijvaardigheidsbewijzen en de naastgelegen afdeling paspoorten, maar referendaris was hij niet. Zelfs de chef van chef Hanewinkel, die niet op de afdeling was ondergebracht maar wel tweemaal daags met papieren in zijn hand zorgelijk kijkend de kamer van chef Hanewinkel betrad, was geen referendaris. Referendaris werd je niet zomaar.

Maas vond afdelingschef Melsert wel geschikt. Hoewel vijftiger, aan de mollige kant, licht kalend en brildragend had hij op zijn suède brogues de trage, swingende, nonchalante gang van een rock 'n roll artiest of cultfilmster. De oudere *rebel without a cause* van de afdeling rijvaardigheidsbewijzen. De getemde Marlon Brando. Zijn stropdas knelde zijn keel niet af en zijn boord stond altijd open. Aan de achterzijde ontsnapte zijn shirt uit de omklemming van de broekriem. Melsert stond wel open voor een grap, zo leek hem.

Chef Hanewinkel was anders. Hanewinkel vertoonde zich nooit zonder zijn te ruime petroleumkleurige confectiepak. Hij

bewoog zich lichtgebogen, in een sluipende tred, door de ruimte, als een op prooi jagend roofdier. Geen leeuw of tijger, maar een hyena. Geen koning der dieren, maar een laffe sluipmoordenaar. Een lijkenpikker. Zijn schouders waren smal gebleven omdat zijn ellebogen steevast tegen zijn lendenen drukten en zijn beide handen een document omklemden. Hanewinkel was NSB-er geweest, fantaseerde Maas. Met zijn dichtgeknepen ogen en loerende blik, strak naar achteren gekamde dunne haren zag hij eruit als het archetype van de collaborant.

Sous-chef Bobeldijk was groot en had zijn lompe voeten in grove werkmansschoenen gestoken. Hij was amateurvoetballer geweest en pochte over zijn sportieve verleden in het eerste elftal van een vereniging, waarvan het noemen van de naam geen opwinding veroorzaakte.

De werkzaamheden waren van een grenzeloze saaiheid, ontdekte Maas snel. Op zijn bureau werd elke werkdag een stapel aanvragen voor nieuwe rijbewijzen neergelegd. Hij moest controleren of de formulieren correct waren ingevuld en of de noodzakelijke pasfoto's (vier stuks) en uittreksels uit geboorte- en persoonsregisters waren bijgevoegd. Was dat het geval, dan moest hij de gegevens met een gietijzeren Triumph schrijfmachine overbrengen op het roze rijvaardigheidsbewijs, dat pas geldig was nadat chef Hanewinkel er persoonlijk een stempel met handtekening van de Commissaris der Koningin op had aangebracht. Van belang was dat Maas naam, woonplaats en geboortedatum van de rijbewijsbezitter foutloos op het document plaatste. Wat hij niet mocht vergeten was de expiratedatum. Maas kende die term niet, maar leerde dat het de datum betrof waarop de geldigheid van het document eindigde. "Ik expireer", grapte hij daarom thuis als hij klaar was met eten en hij had binnenpret als drie verbaasde gezichten hem sprakeloos aanstaarden. Na het intikken van de gegevens moest hij gaten slaan in de delen van het document waar onderdelen van het rijvaardigheidswezen stonden benoemd die de eigenaar niet beheerste - doorgaans het besturen van een vrachtwagen, een bus of een motorrijwiel. Mensen met zulke kwaliteiten waren dun gezaaid. De ambtenaar die er een in zijn stapel ontdekte, had

gespreksstof voor de lunch. Aan het slot moest hij een van de meegeleverde pasfoto's via een fikse klap op een gietijzeren werktuig onlosmakelijk aan het rijbewijs bevestigen. De afsluitende handeling bestond eruit dat hij de gegevens van de aanvrager op een kartonnen kaart typte, die hij samen met de drie niet-gebruikte pasfoto's op naam van de geportretteerde in een van de kaartenbakken opborg. Het waren saaie werkzaamheden, maar van het grootste belang voor een ordentelijk verloop der dingen in de provincie.

Na een week sprak Melsert hem vriendelijk aan. Of het werk hem beviel. Maas wist wat het gewenste antwoord was en de chef nodigde hem uit voor een wandeling door het pand. "Dan zie je zo'n beetje hoe het er hier aan toegaat", sprak hij vaderlijk. Maas volgde hem zwijgend door lange gangen met gesloten deuren waarachter hij de hamers van degelijke Duitse werkpaarden driftig tegen papieren vellen hoorde slaan. "En hier zit de financiële administratie. Die is belangrijk, want die betaalt straks je salaris uit." Melsert keek hem schalks en verwachtingsvol aan, waardoor Maas begreep dat hij gepast om zijn opmerking moest grinniken. "Dan gaan we nu met deze lift naar beneden. Dan zal ik je wat laten zien." Maas voelde zijn waakzaamheid stijgen. De lift zakte een paar etages en door de smalle ruit van de deur zag hij dat ze stopten in een donkere kelder. Het oogde niet als een werkruimte, maar Maas durfde niets te vragen. "Volg me maar. Even wat licht maken." Melsert tastte naar een verzameling knoppen aan de muur en op verschillende plaatsen sprongen basale verlichtingsarmaturen aan. Een ervan bleef hinderlijk flikkeren. Hij zag een gang, een zware deur en een kille, zeegroen geschilderde ruimte met tafels en banken. De muren toonden massief en de ruimte stonk naar vocht, schimmel, plastic en beton. Een beetje zoals in de bunker aan de Oostduinlaan die hij ooit met klasgenoot Huub clandestien was binnengedrongen.

"Dit is onze atoomschuilkelder." Chef Melsert keek hem triomfantelijk aan. "Als de Russen komen en de bom valt, dan is deze ruimte veilig. Hier kunnen een paar honderd mensen enkele maanden overleven."

"Mooi", probeerde Maas de juiste toon te vinden. "Veilig idee als je hier werkt."

“Niet voor iedereen hè”, corrigeerde Melsert. “Dit is voor de mensen die van belang zijn voor het bestuur van de stad en de provincie. Zodat het leven verder kan gaan als de fall out is verdwenen.”

Maas begon het koud te krijgen. Hij zag de groezelige ruimten gevuld met referendarissen en hun familie. Wachtend op de dag waarop het buiten veilig zou zijn.

“Maar wat treffen ze dan aan?”

Hoewel hij het antwoord wist, vond Maas dat hij het Melsert moest vragen.

“Veel doden en gewonden”, dacht deze. “En vernielde gebouwen. Maar daar hoeven wij ons geen zorgen over te maken, jongen. Wij zijn dan al overleden aan stralingsziekte of verbranding. Je hoeft niet jaloers te zijn op mensen die hier straks zitten.” Hij gaf zijn jonge medewerker een bemoedigende klap op de schouder.

Maas bekeek de ruimte nog eens goed. “Als ik hier niet terecht kan, is er dan ergens anders in de stad een schuilkelder voor me?” informeerde hij, voor de zekerheid.

“Voor jou? Nee jongen. Jij bent niet belangrijk. Ik ook niet trouwens. Als de bom valt blijft er een kleine groep mensen over. De toplaag. Het wrange is dat die mensen slechter af zijn dan wij, maar dat zien ze liever niet onder ogen. Kom, we gaan weer aan het werk.” Bij de liftdeur keek Maas om naar de ruimte en realiseerde zich dat hij er nooit zou zitten, want hij was onbeduidend. Het leek kort te kraken in zijn hoofd. Alsof er iets groeide dat ruimte nodig had. Jij bent niet belangrijk, zeurde het.

Terwijl het buiten volop zomer was, verliepen de dagen op de afdeling rijbewijzen in grijstinten van eentonigheid. Om half negen stipt startten de ambtelijke werkzaamheden. Tussen twaalf en half een was het tijd voor een wandeling of een lunch in de kantine. Het waren de dagelijkse hoogtepunten, vooral als er culinaire hoogstandjes op het menu stonden. In de rij wachtende ambtenaren was de spanning voelbaar als er werd gespeculeerd over het te verwachten assortiment soepen. Vanaf de uitgiftebalie, waar de gerechten stonden uitgesteld, golfde een tsunami aan opwinding

tot aan de achterste wachtenden als de huiskok een exotisch gerecht als nasi goreng had bereid. Maas' eenmalige grap "in de oorlog zouden we blij geweest zijn met nasi" sloeg helaas dood. Een enkeling had hem aangestaard, de meesten hadden hun rug naar hem gekeerd en hun gesprekken voortgezet.

Door het lange wachten resteerden er voor het daadwerkelijk genieten van de lunch doorgaans slechts een paar minuten, want om half een werden de medewerkers terug op hun afdeling verwacht. Geen minuut later.

Rond vijf uur verzamelden zij zich bij de deur naar de uitgang. Met verbijstering sloeg Maas het dagelijks tafereel gade. Volwassen mannen verdrongen zich bij de deur en wezen chef Melsert er met ontsteltenis op dat de afdelingsklok achterliep, want waar de secondewijzer van het uurwerk boven de uitgang nog een laatste ronde aflegde voordat de 'grote wijzer' naar de twaalf zou springen, gaven de diverse geijkte polshorloges aan dat het vijf uur was. Steekhoudende argumenten als "gisteren liep hij ook al achter" snerpten door de ruimte en kale vijftigers hieven hun handen ten hemel, verontwaardigd over het hun aangedane onrecht. Zodra de secondewijzer zijn ronde had voltooid, sprintten de provincieambtenaren de verlossende gang in. Als een klas kleuters die leegstroomt na het laatste belsignaal. In minder dan drie seconden was de ruimte leeg. Maas keek zijn ogen uit. Er was geen ontruimingsoefening nodig voor de dag waarop de bom zou vallen, leek hem.

Dus dit was werken. Op deze zaal zou het leven zich afspelen tot aan zijn bevrijding op de eerste dag van de maand waarin hij 65 jaar oud zou worden en van zijn pensioen kon gaan genieten. Dat was nog... heel lang. Een intense moedeloosheid overviel hem.

"Er is post voor je." Commerina zei het neutraal, maar Maas begreep dat het serieus was. "Van een ministerie", voegde ze er veelbetekenend aan toe. Nerveus pakte hij de enveloppe van tafel. Aan de heer H.J.M. Minderman, las hij. Geen vergissing dus. Eigenlijk wist hij wel waar de inhoud uit bestond. Hij vreesde het bericht al enige tijd. 'Oproep', las hij, terwijl zijn ogen over het papier schoten, 'medische keuring', 'dienstplicht', 'Delft', '5 september', 'acht

uur vijftien'. Een koude rilling golfde over zijn rug en hij voelde zich onpasselijk worden. Dienstplicht, hamerde het in zijn hoofd. Het leger in. Kaalgeschoren worden, met zware bepakking over mulle zandwegen lopen, in een barak slapen tussen bierzuipende boeren, vernederd worden om zijn magere armen en benen en de pukkels op zijn gezicht. Minutenlang staarde hij naar de oproep in zijn hand.

“Wat is het? Moet je in dienst? Ga eens weg, ik moet de tafel dekken.” Commerina had te weinig inlevingsvermogen om te beseffen wat de post voor Maas betekende. “Dat is goed voor je. Abe vond het er ook leuk.” Dat was niet waar. Abe vond het er verschrikkelijk, maar had dat thuis nooit durven vertellen. Elke vrijdagavond was hij thuisgekomen met stoere verhalen over avonturen met zijn maten. Uiteindelijk had hij een kantoorbaantje op het ministerie gekregen, waardoor de ontberingen van de dienstplichtig soldaat aan hem voorbijgingen.

Maas hoorde de zware buitendeur dreunen. Zijn broer had het huis betreden. “Hij moet in dienst”, hoorde hij Commerina in de keuken zeggen. “Hier, neem die borden vast mee.”

Verrukt lachend betrad Abe de kamer. “Zo, mannetje. In dienst! Goed zo, daar maken ze wel een kerel van je. In elk geval gaat dat vieze lange haar eraf. Het zal tijd worden, het is geen gezicht.”

Maas reageerde niet. Hij was blij met zijn lange, sluike haar. Het groeide inmiddels tot aan zijn schouders en hij voelde zich er veilig onder. Het was als een gordijn van waarachter hij de wereld kon bekijken zonder gezien te worden. Als een toeschouwer van het leven. Soms pakte hij zijn hoofd met twee handen vast, ter hoogte van zijn oren. Dan wreef hij de dikke haardos langs zijn wangen. Waarom hij dat deed begreep hij niet, maar het bood hem een veilig gevoel. Eens hoopte hij zo een meisjeshoofd in zijn handen te houden. Een meisje met lang sluike haar. Nu was hij gespannen en voelde die behoefte niet. Langzaam liep hij naar de wc en passeerde de grote wandspiegel in de gang. Zijn haar zat goed, vandaag, stelde hij vast. Bovenop een beetje rommelig en aan de onderkant wat krullend. Wel jammer dat het kapsel zijn hoofd nog magerder

maakte dan het al was. Hij nam boven zijn linkeroor een pluk haar tussen wijs- en middelvinger en schoof het kapsel strak tegen zijn schedel naar achteren. In de spiegel zag hij een groot flapoor aan een wit, mager hoofd. Zo ga ik er dus uitzien, realiseerde hij zich met afschuw. Snel herstelde hij zijn haardracht en opende de deur van de wc. Peinzend zakte hij neer op de toiletpot om zich te ontlasten. De toekomst zag er vreselijk uit.

“Dit is zijn adres. Zeg maar dat je het van mij hebt. Maar bel hem eerst even.” Collega Bor schoof hem een klein vel papier toe. ‘IJsbrand te Velde’, las hij, ‘hulp dienstweigering’.

“IJsbrand heeft mij ook geholpen. Hij doet het graag. En gratis. Ook wat waard.” Maas kreeg de schalkse knipoog van mannen die elkaar begriepen. Of denken elkaar te begriepen. Of dat hopen.

“Waarom doet hij dat dan?” wilde hij, nog niet overtuigd, weten.

“Hij is lid van de PSP en tegen het leger. Hij vindt dat iedereen dienst moet weigeren”, legde Bor uit.

“Lid van wát?”

“De PSP, de Pacifistisch Socialistische Partij. Het is een soort missie van hem. Als je bij hem thuis komt weet je niet wat je ziet.”

“Maar ik ben geen lid van de PSP.”

Maas schoof het papiertje bijna terug. “Dat geeft niet. Hij helpt iedereen. Bel ’m nou maar. Hij woont bij het Schenkviaduct. In een geweldige klerezooi. Maar hij weet waar hij het over heeft. Succes.”

Twee dagen later belde Maas bedremmeld aan op de Schenk-kade. Binnen aarzelde de bel.

“Wie is daar?” Hij schrok van de strenge, krakende stem, die uit een kleine luidspreker naast de deurpost bleek te komen.

“Eh, Maas Minderman. Ik had gebeld.”

“O ja”, reageerde de metalen stem. De rest van de boodschap ging verloren in het geknetter van een opgevoerde Kreidler bromfiets die achter hem passeerde. Maar na een harde klik opende de deur zich statig. “Ik ben boven”, hoorde hij nu onversterkt vanuit het trapgat roepen. Maas besteeg de met een vale loper beklede

trap en schrok van de haveloze staat van het pand. “Deze kamer”, luidde de laatste aanwijzing. Hij voelde zijn hart bonzen en merkte dat hij buiten adem was. De spanning deed hem trillen op zijn benen.

“Goeienavond”, bracht hij met moeite uit.

“Ga zitten.” De man die zich kort had voorgesteld als ‘Ijsbrand’, wees hem een stoel. “Kop thee?”

“Nee, dank u”, antwoordde Maas. Hij was weer een beetje miselijk. Dat overkwam hem vaak. “Woon je hier dichtbij?” probeerde Te Velde hem gerust te stellen. Hij was een kleine, geblokte man met een prominente buik, lang krullend haar en een slecht gecoiffeerde baard. Over beide hing een oranje-rode waas. Spottende kraalogen bekeken Maas vanachter dikke brillenglazen. Hij droeg een grof geruit overhemd met opgerolde mouwen boven een strakke vaalgrijze ribfluwelen broek, het uniform van zijn tijd. Hij zou een kabouter kunnen zijn. Terwijl hij in zijn thee roerde en een zelfgerolde sigaret opstak, observeerde hij zijn bezoeker met mededogen. “Dus jij wilt niet in dienst”, zei hij uiteindelijk. Bij het uitspreken van die woorden golfde een stroom niet-geïnhaleerde rook als een overlopend bad uit zijn mond. “Waarom niet?”

“Ja, weet u...”, begon Maas. De rook prikte en hij moest zijn ogen knippen om de stekende pijn te verzachten.

“Jé”, corrigeerde Te Velde hem, terwijl hem een nieuwe golf sigarettenrook ontsnapte. “Ik heet Ijsbrand en ik ben jé.”

“Weet je”, begon Maas opnieuw, “ik ben tegen het doden van mensen.”

Met de onderkant van zijn overhemd wreef hij een paar keer hard in zijn ogen. Het voelde alsof er een schep zand in was gooid.

“Mooi zo”, vond Te Velde, “maar dat zijn we allemaal. Tenzij we gestoord zijn. Gaat het wel goed met je?”

Hij keek Maas verontrust aan.

“Ja, het gaat wel. Maar ik wil niemand doden omdat een ander het me opdraagt.”

De stekende pijn trok weg en Maas voelde zich ontspannen. Hij kreeg het idee dat Te Velde hem wilde helpen.

“Dus als je kwaad bent op iemand kun je hem wel doden”, probeerde Te Velde. Vooroverbuigend: “Dat gaan ze je vragen hè: stel dat een Rus je zuster verkracht en je ziet het. Zou je hem dan doodschieten?”

“Vragen? Hoe bedoel je”, werd Maas ongerust.

“De bezwaarcommissie.” Te Velde tikte de as van zijn sigaret in een ronde, tot de rand met uitgedrukte peuken gevulde glazen asbak, waaromheen een miniatuur rubberen autoband was gespannen (het attribuut was een relatiegeschenk van een populair autobandenmerk, dat Te Velde op de rommelmarkt had gekocht) en leunde achterover. “De commissie van advies, zoals ze officieel heet. Weet je dat niet? Je moet een commissie ervan overtuigen dat je goeie redenen hebt om dienst te weigeren. Als je geen goeie antwoorden hebt, geloven ze je niet en stoppen ze je twee jaar in Veenhuizen. Dus je moet voorbereid zijn.”

Maas keek hem verdwaasd aan. “Wanneer is dat dan?”

“Later joh.” Langzaam leek Te Velde te ontdooien. Er verscheen een goedmoedige grijns op zijn gezicht.

“Om te beginnen gaan we een brief maken. Daarin schrijven we dat je op grond van jouw levensovertuiging geen militaire dienstplicht wilt vervullen. Je doet een beroep op de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst, want je hebt onoverkomelijke gewetensbezwaren. Daar gaan we argumenten bij bedenken. En aan het slot vraag je de minister of hij je bezwaren wil erkennen en schrijf je dat je beschikbaar bent voor vervangende dienstplicht. In een bejaardentehuis of zo. Dan moet je wel langer dienen dan in het leger, maar het is rustig werk. Beetje eten rondbrengen, schoonmaken en zo. Wist je dat niet? Heeft Bor je dat niet verteld?”

“Nou, niet zo precies”, antwoordde Maas naar waarheid. “Hij zei dat u, eh... jé me kon helpen om uit dienst te blijven.”

“En dat klopt”, rondsde Te Velde het gesprek af. “Maar jij moet het doen. Ik kan alleen maar adviseren.”

“En Veenhuizen is....?”

“Een gevangenis waar ze totaalweigeraars opsluiten, jongens die ook geen vervangende dienstplicht willen vervullen. Tenzij je Jehova's Getuige bent, dan pakken ze je niet aan, God mag we-

ten waarom. Maar we gaan er niet van uit dat je daar terecht komt, want je stelt je beschikbaar voor vervangende dienstplicht.”

“O ja.”

Maas verliet het pand met een voorbeeldbrief, een informatieboekje van de PSP en een rode button waarop stond vermeld dat de drager ervan ergens tegen was. Hij vergat te kijken waartegen. Maar dat zou hij thuis wel doen.

“Wat is dat?” wilde Abe weten. “Niks. Gaat je niks aan”, antwoordde hij, op zijn hoede. Die avond was hij begonnen aan zijn brief aan de minister en hij werd overvallen door de nieuwsgierigheid van zijn broer. “Je gaat toch geen dienst weigeren hè?” stookte Abe.

“Gaat-je-niks-aan”, herhaalde Maas in staccato, met korte pauzes tussen elk woord.

“Weet pa dat?” ging Abe verder. Maas had genoeg van het gedram. Hij schoof zijn stoel naar achteren en stond op.

“Als je maar weet dat je voor mij dan hebt afgedaan”, bleef Abe drammen. “Je moest je schamen joh. Als de Rus bij de grens staat, word ik opgeroepen. En jij? Wat doe jij dan? Slapjanus!”

Hij zweeg en verliet de ruimte. Op zijn kamer, die hij sinds een paar maanden niet meer hoefde te delen met zijn zus Griet, schreef hij verder aan zijn brief. Na een uur schrappen en herschrijven legde hij hem tevreden voor zich neer. Zo was hij niet slecht, stelde hij vast.

‘Aan de minister van Defensie. Excellentie’, las hij, ‘Onlangs mocht ik van U een oproep ontvangen voor een medische keuring, die duidelijk zal maken of ik lichamelijk al dan niet geschikt ben om de militaire dienstplicht te vervullen. Los van de uitslag van de keuring deel ik u hierbij mede dat ik voornemens ben dienst te weigeren. Ik doe dat niet op basis van een geloofsovertuiging, maar vanuit de gedachte dat ik het ten zeerste afwijs om medemens van het leven te beroven omdat een boven mij gestelde mij daartoe opdracht geeft. En dat terwijl ik persoonlijk niets tegen de door u gecreëerde vijand heb. Graag hoor ik van u op welk moment en waar ik mijn argumenten kan toelichten. Hoogachtend, H.J.M Minderman.’

“Keurige brief”, vond Te Velde. “Je hebt schrijftalent. Je maakt het je alleen niet makkelijk. Als je had geschreven dat je het leger afwijst op basis van je geloof, dan pakken ze je niet zo hard aan. Nu krijg je een hoop vragen. Heb je er al aan gedacht om lid te worden?”

“Nog niet”, waren Maas’ gedachten bij de inhoud van de brief. “Denk je dat ik ‘m anders moet schrijven? Maar ik ben helemaal niet gelovig. Op mijn vijftiende ben ik voor het laatst naar de kerk gegaan. Dat wil zeggen: dat zéi ik. In plaats van in de kerk zat ik drie kwartier in de snackbar tegenover de kerk, patat met mayonaise te eten. Patat kostte een kwartje, met mayonaise vijfendertig cent. Dan hield ik nog over van het geld dat ik meekreeg voor de collecte. Als ik zag dat de mensen naar buiten kwamen, liep ik naar huis. Eerder kon ik niet thuiskomen.”

“Je moet het zelf weten”, vond Te Velde, vanachter een wolk ongeconsumeerde tabaksrook. “Als je in deze brief gelooft, moet je hem zo versturen.”

In deze brief gelooft... Maas had maar twee redenen om niet in dienst te willen: hij wilde zijn haar niet laten knippen en hij wilde niet gepest worden om zijn flaporen en magere, pukkelige lijf. “Ik verander hem wel”, besloot hij. “Op basis van welk geloof?”

Te Velde keek hem strak aan.

“Ik ben katholiek opgevoed”, verontschuldigde Maas zich, want hij vermoedde dat Te Velde dat afkeurde. De reactie viel mee: “Ik ook. Maar op grond van hetatholicisme kun je geen dienstweigeren. Je moet een strenger geloof noemen. Of iets vreedzaams. Zeg dat je boeddhist bent of zo.”

“Ik weet niks van boeddhisme”, reageerde Maas gepikeerd, “waarom kom je daar nou pas mee?”

“Jij weigert toch dienst!” Te Velde raakte ook geïrriteerd. Hij beseftte steeds nadrukkelijker dat Maas geen pacifist of communist was of een streng geloof aanhing, maar op een makkelijke manier onder de dienstplicht wilde uitkomen. “Weet je wat je doet: je denkt er nog maar eens over na en je stuurt een brief waar je achter staat”, beëindigde hij de ontmoeting kribbig. “Succes met de commissie en als het echt fout gaat kom je maar langs.”

Maas schrok van de plotselinge desinteresse van Te Velde, die hij steeds had aangezien voor een rotsvaste steunpilaar, die zich niet van de wijs liet brengen door onverwachte gebeurtenissen. Hij had vertrouwen in hem en rekende erop dat Te Velde hem steunde, maar daaraan twijfelde hij nu. “Ik stuur deze brief, ik gelóóferin”, probeerde hij de situatie te redden, maar Te Velde liep gedecideerd naar de trap en opende de buitendeur met het lange touw waarmee hij vanaf de eerste etage het slot kon ontgrendelen. “Nog bedankt”, stamelde Maas en hij daalde haastig de trap af. Hij voelde zich een ongewenst bezoeker.

“Vergeet de deur niet dicht te trekken”, riep Te Velde hem na.

Er gingen zo veel maanden overheen dat Maas voorzichtig durfde te hopen dat er nooit een reactie van de minister zou komen. “Misschien is mijn dossier in de verkeerde kaartenbak gekomen en ben ik onvindbaar geworden”, dacht hij wel eens. Op andere dagen vermoedde hij dat oom Godfried de minister had gebeld en hem opnieuw had gered. Maar oom Godfrieds invloed kende grenzen en ministeries zijn als dieselmotoren: traag, maar ze doen het altijd. En zo was er op een kwaai dag opnieuw post. Een kaart deze keer. Een oproep, had broer Abe als eerste gezien.

“Niet gelukt hè”, riep hij Maas triomfantelijk toe. “Maandag melden in Breda.”

“In Breda?” Nerveus las hij de beknopte inhoud. ‘Oproep’, stond er met grote kapitalen op de voorzijde. De achterzijde van de kaart bevestigde de conclusie van Abe.

“U wordt om 08.00 uur verwacht aan de poort van de Trip van Zoutlandt Kazerne te Breda.”

“Dat kan helemaal niet”, stamelde hij verbouwereerd. “Ik heb bezwaar aangetekend en daar heb ik nog geen antwoord op gekregen.”

“Dat verzoek is dan afgewezen”, stelde Abe triomfantelijk vast en hij leek te huppelen door de woorden van zijn tekst. “Ga maar vast oefenen: rats, kuch en bonen!”

Abe had een kwaadaardig gevoel voor humor ontwikkeld,

dat vaak ten koste ging van zijn jongste zus of van Maas. Hij ontleende er het superioriteitsgevoel aan dat hem op de been hield.

Zonder te reageren liep Maas de kamer uit, de gang door en de voortuin in. Hij sprong op zijn fiets - een ouderwets degelijk herenrijwiel dat hij had ontdaan van de spatborden en voorzien van een racestuur - en sprintte de De la Reyweg op. Het zag er potserlijk uit, maar Maas waande zich een wielrenner in volle jacht. Geld voor een nieuwe fiets had hij niet, want zijn salaris als ambtenaar op het provinciehuis moest hij inleveren bij Commerina. "Gewoon mijn huishoudgeld", had ze gereageerd toen Maas vroeg waarom hij zijn verdiensten moest afstaan. "Ik heb je gevoed vanaf je geboorte, die me bijna het leven kostte. Tijd dat je eens wat gaat terugbetalen. Het leven is duur genoeg."

Krom als een reumapatiënt op zijn verbouwde rijwiel snelde hij, nagestaard door verbaasde voetgangers, over de Hoefkade en het Rijswijkseplein naar het Schenkviaduct.

"Wie?"

"Maas Minderman. Mag ik je iets vragen?"

De deur klakte open en Maas haastte zich klossend de vervelede houten trap op.

"Sorry dat ik je lastigval IJsbrand, maar ik heb een oproep gehad. Maandag moet ik in Breda verschijnen. Wat moet ik doen?"

Zijn smalle borstkas pompte als een blaasbalg. De spanning, de fietstocht en zijn spurt over de trap hadden hem uitgeput. Zijn angstige ogen bleven smekend op Te Velde gericht.

"Gaan ze je in Breda verhoren?" begreep hij verkeerd, "Dat is nieuw."

"Nee", corrigeerde Maas. Het ergerde hem dat Te Velde zijn boodschap niet meteen begreep. "Ik moet in dienst!"

"Heb je die brief dan niet verstuurd?"

"Natuurlijk wel. Maar ik heb nooit een antwoord gehad. En nu dit!"

"Ambtenaren...", bromde Te Velde vanonder zijn baard en hij keek een ogenblik peinzend naar zijn schoenen.

"Misschien proberen ze je gek te maken, maar het kan ook een

administratieve fout zijn. Ik denk dat laatste. Ze zijn te dom om kwaadaardig te zijn.”

“Maar nu?” Maas was niet geïnteresseerd in Te Velde’s analyse en wilde uitsluitel. “Het is vijf uur geweest, er is niemand meer bereikbaar op het ministerie.”

“Als jij een verzoek hebt ingediend”, bleef Te Velde bedaard, “ga jij niet naar Breda en wacht jij op antwoord.”

“Maar als ik niet verschijn, komt de Militaire Politie me halen.” Hij keek er zo benepen bij dat Te Velde in de lach schoot. “Dat is dan mooi. Dan kun je die lui meteen zeggen dat je dienstweigeraar bent en dat je in de procedure zit.”

Maas had er geen vertrouwen in. “Met de MP valt niet te spotten hoor. Bovendien: jij hebt makkelijk praten, ze staan niet bij jou op de stoep.”

“Je gaat niet naar Breda. Je belt maandagochtend vroeg met het ministerie en je zegt dat er sprake is van een vergissing. Je legt het uit en klaar is Kees.”

De toon van Te Velde werd gebiedend. Hij pakte Maas bij een schouder en geleidde hem langzaam maar onverbiddeijk naar de trap. “En als ze moeilijk doen, bel je mij. Maak je niet druk. Goed weekend. Ik ga snel eten, want ik moet weg. Ik heb een afspraak.” Hij knipoogde veelbetekenend en Maas begreep de boodschap.

Het werd een onplezierig weekend. Hij was er niet gerust op dat de bezwerende woorden van Te Velde zouden worden bewaardheid. Hij bleef het grotere deel van de tijd op zijn kamer en draaide zijn favoriete muziek op de eenvoudige plastic bandrecorder die hij van zijn eerste salaris had gekocht. Overdag kopieerde hij de melodietjes die hij aardig in het gehoor vond liggen van populaire piratenzenders als Radio London en Radio Caroline. Hij was er bedreven in geworden om de aan- en afkondigingen van de disc jockeys voor te zijn, zodat de banden ononderbroken muziek bevatten. Op zondagmiddag had hij een uurtje gefietst, maar het had hem niet meegezeten: hij was overvallen door een zware regenbui. En zo werd het zondagavond en - na een doorwaakte nacht - maandagochtend.

Er was iets. In dat vaag besef werd hij wakker. Het gebeurde hem vaker: in de schemerwereld tussen slapen en ontwaken getroffen worden door een sombere gedachte. Nog niet thuis kunnen brengen wat precies, maar aanvoelen dat er onheil in de lucht hangt.

Langzaam drong het tot hem door. Getverdemme, dat was het! Vandaag moest hij zich melden bij een kazerne in Breda en hij zou niet gaan. En die boodschap zou hij moeten overbrengen aan een weinig invoelend ambtenaar op het ministerie van Oorlog. Versuft sloeg hij de dekens van zich en rolde zich opzij. Met één beweging kwam hij rechtop en zijn voeten raakten het meedogenloze zeil. Hij bleef lang op de rand van zijn stalen bed zitten en woelde met zijn handen door zijn ongewassen lange haar. Hoe laat zou hij bellen? En wat zou hij zeggen? Hoe zou de reactie luiden? In zijn gedachten zag hij een militaire jeep de straat inrijden en voor zijn huis stoppen. Twee gehelmde mannen sprongen daadkrachtig uit het voertuig en openden doelgericht het tuinhok. Een van hen belde aan, de ander had een enveloppe in zijn hand. Een arrestatiebevel, begreep Maas intuïtief. Opgepakkt wegens dienstweigering. Hij schudde wild met zijn hoofd om de nare gedachte te verdrijven en probeerde helder te denken. Hij zou zich aankleden, een boterham eten en dan bellen met het ministerie. Rustig zou hij alles uitleggen en de ambtenaar zou het begrijpen. Daarna zou hij een stuk gaan fietsen om zijn hoofd leeg te maken.

In die schemertoestand schuifelde hij naar het toilet in de gang. Commerina stond in de keuken bij het aanrecht. Zijn ogen vielen op haar verschoten roze peignoir en de krulspelden in haar kapsel en hij voelde dezelfde afkeer die hem telkens trof als hij haar zag. “Mogge”, kreeg hij met moeite uit zijn mond, maar Commerina beantwoordde zijn groet niet. “Dus je gaat niet?” Maas meende een adder te horen sissen, maar hij bleef kalm. “Nee, ik ga even bellen. Het zal wel een misverstand zijn.”

“Fijn, zo’n zoon”, klonk het verongelikt uit de keuken. “Je brengt ze groot en ze zijn nog te bedonderd om je te verdedigen als de Rus binnenvaalt.” Moedeloos opende hij de deur naar het toilet en bekeek zijn gezicht in de spiegel van het medicijnkastje. De nacht had de puist op zijn kin in gereedheid gebracht voor een on-

smakelijke eruptie. Onder de oppervlakte was het witte schijnsel van verzamelde pus zichtbaar. Met beide wijsvingers voerde hij de druk aan de zijkanten van het gezwel op tot het ellendige mengsel van etter en bloed als roodwitte lava uiteenspatte op de spiegel. Hij bekeek het met walging. Waarom hebben andere jongens dit niet, beklaagde hij zichzelf. Hij zag er vandaag dus niet uit. Zuchtend liet hij zich zakken op de wc-bril. Terwijl hij de ferme urinestraal van een potente puber tegen de rand van de pot hoorde stromen, overdacht hij de zorgelijke situatie waarin hij zich bevond.

“Maas!” Het gebeurde niet vaak dat ze zijn naam riep. Meestal was het “héé!”. Hij meende zelfs een lichte affectie in haar stem te horen, maar dat moest schijn zijn. Waarschijnlijk had ze hem ergens voor nodig, dacht hij. Iets van bovenop de kast pakken bijvoorbeeld. Van een plek waar ze niet bij kon. Of de zware wasmand naar binnen brengen.

“Post voor je. Van het ministerie.”

Haastig knoopte hij zijn broek dicht, wierp een snelle blik op het resultaat in de pot, spoelde het toilet door en opende de deur.

“Op tafel.”

Hij kon er niets aan doen, maar heel zijn korte leven al schrok hij van de telefoon en van post, zeker als de envelop een officiële uitstraling had. Dan beloofde het doorgaans weinig goeds. Nerveus peuterden zijn vingers aan het papier. Ondanks de haast meed hij angstvallig het contact met de plakrand. Hij gruwde bij de gedachte dat iemand de strook had bevochtigd met zijn natte spuugtong. Hij trok de inhoud uit de half geopende envelop zo onhandig naar buiten dat de brief bijna scheurde.

Het was een officieel schrijven, met dossiernummer, zijn ingetypte naam en een uitnodiging. Zijn ogen schoten over de tekst. Of de heer H.J.M. Minderman zich woensdag 28 juli wilde melden op zus-en-zo adres in Oegstgeest in verband met hoorzitting over brief d.d. dan-en-dan inzake weigering vervullen dienstplicht. Snel las hij de tekst nog een keer en nog eens. Deze brief maakte duidelijk dat zijn oproep van vorige week een vergissing was, begreep hij uiteindelijk. Begreep hij dat goed? Ja, dat stond er toch?

Voor vragen kon hij bellen met ambtenaar mr. L. Groen. Het nummer stond erbij.

“Mam! Mag ik even bellen?”

“Schiet maar op. Maar hou het kort! Je vader betaalt zich blauw aan je.”

Of de duvel er mee speelde: het telefoonnummer bestond uit zes hoge cijfers, zodat de ratelende draaischijf bijna een volle ronde heen en dezelfde ronde terug moest afleggen. Het leek uren in beslag te nemen. Maar uiteindelijk klonken de tonen ter bevestiging van het feit dat op het departement de aandacht van ambtenaar L. Groen werd gevraagd.

“Ministerie van Defensie, bureau gewetensbezwaren, Louis Groen.”

“Dag meneer Groen, u spreekt met Maas Minderman. Ik heb vandaag een brief van u ontvangen, waarin staat dat ik naar een hoorzitting moet.”

Maas probeerde zo veel mogelijk onderdanigheid en vriendelijkheid in zijn stem te leggen. Hij was van Groen afhankelijk, wist hij.

“Ja?”

“Maar afgelopen vrijdag kreeg ik een brief waarin stond dat ik me vandaag bij de kazerne in Breda moest melden. Is dat een misverstand?”

“Ogenblik. Welk nummer staat er links bovenin?”

Maas noemde de cijfers een voor een, articulerend, zoals hij Frits van Turenhout op zondagmiddag de voetbal- en toto-uitslagen hoorde voorlezen.

“Ogenblik.”

Groen klonk niet onvriendelijk, viel hem op. Hij had erger verwacht.

“Bent u daar?”

“Ja.”

“De brief van afgelopen vrijdag kunt u weggooiden. Dat was een vergissing. Verschijnt u op de hoorzitting?”

“Eh... ja!”

“Mooi. Neemt u deze brief mee en zorg dat u voorbereid bent.

U weet wat u te wachten staat?”

“Eigenlijk niet, nee.”

“U verschijnt voor een commissie van drie mensen. Een militair, een psycholoog en een secretaris die het rapport met bevindingen schrijft. Zij stellen u vragen over uw motieven om dienst te weigeren. Nog onduidelijkheden?”

Die waren er zeker, maar Maas durfde geen vragen te stellen. Beduus legde hij de zware bakelieten hoorn op het toestel. Hij voelde de ontspanning via zijn schouders naar zijn buik zakken. Geen militaire politie, geen militaire dienst, geen kapper. Die commissie durfde hij wel aan.

“En?”

Commerina was de kamer binnengeslopen.

“Ik hoef niet in dienst. Ik moet een commissie uitleggen waarom ik niet wil”, antwoordde hij kortaf.

“Zo, mooi is dat”, vond ze verontwaardigd. “Ik hoop dat ze je het vuur aan de schenen leggen. Fijn, zo’n knul. Als de Rus voor de deur staat, zegt mijn zoon dat hij zijn moeder niet wil verdedigen.” Ze veegde haar handen af aan het schort dat ze over haar peignoir had aangetrokken en verdween naar de keuken. Hij kleepte zich aan en stapte opgeruimd op zijn fiets. Er was een zware last van zijn schouders gevallen, hij had een vrije dag, dus waarom zou hij niet lekker een stukje fietsen?

Het zou een mooie dag worden. In zijn Leidse grachtenpand keek Sier Labruyère tevreden in de manshoge spiegel van zijn slaapkamer. Hij zag er patent uit in zijn witte zomerbroek en witte linnen overhemd. Nonchalant gooide hij zijn lichte colbertjas over de schouder en haalde zijn andere hand door zijn krullende haar. De aanblik beviel hem. Stoere man van de wereld gaat genieten van de dag. Hij knikte zichzelf bemoedigend toe.

“Sier! Kom je ééééeten!?”

Dansend daalde hij af naar de eetkeuken, gaf vrouw Linda en kinderen Dennis en Charlotte een ochtendkus en stelde zich op bij de achterdeur, die uitzicht bood op de kleine stadstuin.

“Heerlijk weer zeg”, sprak hij, tegen niemand in het bijzonder.

“Lekker hè?” was Linda het met hem eens. “We hebben de deur dichtgedaan vanwege de muggen.”

“Mama heeft er vier doodgeslagen”, was Charlotte verontwaardigd. “Hele dikke.”

“Dat is de zomer, meiske”, reageerde hij, terwijl hij een mok koffie van het aanrecht pakte en er slurpend van dronk.

“Jezus, wat heet!” schrok hij.

“Eerst blazen!” lachte Linda. “Heeft je moeder je dat niet geleerd?”

“Waarom zet je altijd van die hete koffie?” zeurde hij door. “Ik brand mijn mond nog eens.”

“Gewoon even laten afkoelen”, vond Linda. “Dennis, stop daar eens mee”, verbood ze haar zoon van negen. De jongen blies bellen in zijn beker chocolademelk, waardoor de substantie over de rand liep en een glimmend bruin plasje vormde op de keukentafel.

“Moet je werken vandaag?” was Charlotte benieuwd. “Het is veel te mooi weer. We kunnen naar het zwembad.”

“Misschien wil mama met jullie naar het zwembad”, suggereerde Sier. “Papa moet inderdaad werken.” Hij blies in zijn koffie en nam een voorzichtige slok. “Dat perenboompje begint nu toch aardig op te komen”, viel hem op. Tegen Charlotte: “Nog een paar jaar, dan kunnen we peren uit onze eigen achtertuin eten.”

“Getver”, reageerde Dennis. “Wie eet er nou peren?”

“Er zitten vast wormen in”, voorzag Charlotte. “Dat lust ik niet hoor, peren met wormen.”

“Heb je het druk vandaag?” informeerde Linda.

“Bezwaarcommissie”, antwoordde Sier. “Watjes testen”, zoals Sjors het noemt.

“Niet zo denigrerend Sier. Er zitten er ook tussen die oprecht zijn.”

“Ze moeten niet zo zeuren”, vond hij. “Een paar maanden zandhappen is voor iedereen goed. Tenzij ze knettergek zijn, moeten ze bij mij niet aankomen met die verhalen van ‘ik wil niemand doodschieten.’ Het is allemaal langharig werkschuw tuig, dat liever met een stiekie op de bank hangt dan dat het de handen uit de mouwen steekt.”

“Sjonge, sjonge”, reageerde Linda, “ik heb je nooit verdacht van linkse sympathieën, maar dat je zó rechts was...”

Ze gaf hem liefdevol een tik op zijn kont en een zoen op zijn wang. “Kom jongens”, spoorde ze de kinderen aan. “Even afruimen, dan mogen jullie gaan spelen. Misschien gaan we straks naar het zwembad.”

“Yes!” riep Dennis en enthousiast schoof hij zijn stoel wild naar achteren, waardoor een golf chocolademelk over de rand van zijn schommelende beker spoelde. “Ga je dan kijken hoe ik van de duikplank spring?”

“We zullen zien, Dennis. We zullen zien.”

“Ga je met de fiets?” vroeg ze Sier, die juist een hap nam van zijn boterham met vlokken.

“Ik zou wel willen”, antwoordde hij met volle mond, “maar de voorbespreking begint al om tien uur. Dat haal ik niet op de fiets.”

“Je moet meer aan sport doen”, plaagde ze hem.

“Kijk eens!” Sier had de onderkant van zijn overhemd opgetrokken, zodat zijn blote buik zichtbaar werd. Hij kneedde de vetrol boven zijn broekrand en sloeg er een paar keer zelfvoldaan met zijn rechterhand op. “Hooguit twee kilo. Die zijn er straks af, als we door de Alpen lopen.”

Dennis was naast zijn vader komen staan en sloeg ook een keer op zijn buik. “Niet zo hard joh!” schrok Sier van de kracht van zijn zoon. “Goedzo Dennis”, moedigde Linda hem aan. “Laat hem maar voelen dat er pap zit in plaats van spieren.”

Dennis perste zijn lippen op elkaar en boog zijn rechterarm naar achteren, klaar om zijn vader een tweede stomp te geven. Maar Sier pakte de arm en waarschuwde quasi boos: “Pas op hè! Ik geef je een lel terug.”

“Laat Dennis los!” kwam Charlotte haar broer steunen. “Voorzichtig papa, straks kan hij niet zwemmen.”

“O ja!” deed Sier alsof hij schrok, en hij liet de jongen los. Onmiddellijk gaf Dennis hem een rechtse directe die Sier half in het kruis trof. “Au joh, Godverdomme!” Een pijn, alsof zijn testikels werden samengeperst, trok door zijn lies en Linda omarmde hem meelevend. “Zeg sorry tegen papa”, droeg ze haar zoon op, die ge-

schrokken gehoorzaamde. “Nou kun je zeker niet op de fiets”, keek ze hem stralend aan.

“Fijn zo’n liefdevol gezin”, reageerde Sier, nog moeilijk pratend. Hij rechtte zijn rug en ademde diep in. “Ik ga maar naar mijn werk. Dat is veiliger. Mag ik een kussentje voor in de auto?”

Hij graaide een krant en een envelop van de schoorsteenmantel, kuste Linda en zijn kinderen - gaf Dennis nog een aai door zijn haar - en stapte de gang in. In het voorbijgaan pakte hij zijn linnen zomerjasje van de trapleuning, opende de zware buitendeur en liep de Leidse ochtend in, naar zijn auto, die langs de gracht geparkeerd stond. Zwierig opende hij het portier, legde zijn jasje, de krant en de envelop op de passagiersstoel en draaide het schuifdak van de lichtblauwe Renault 16 open. Toen hij aan de overkant van de gracht langs zijn huis reed, zwaaide hij, blasé als een gevierd filmster, naar zijn gezin en Linda zwaaide gemeend terug. “Wat ben je toch een stoere vent, zo met die opgerolde mouwen”, dacht ze bij zichzelf toen ze zijn linkerarm op het geopende portierraam zag leunen en zijn rechterarm zwaaiend uit het dak zag steken. Ze hield nog van hem. “Zwaai naar papa, jongens!”

Om de hoek stak hij een filtersigaret in zijn mond. Hij drukte de elektrische aansteker op zijn dashboard in en stak er zijn sigaret mee aan. De pijn tussen zijn benen werd er niet minder van.

Het was een zomerdag zoals zomerdagen moeten zijn. De duinen geurden bedwelmend naar rozenbottel. De zoute zeelucht prikkelde zijn neus. Bij het naderen van de Wassenaarse Slag waaide de geur van het naaldbomenbos hem tegemoet. Maas genoot van de fietstocht. De aroma’s van het duinlandschap associeerde hij met zon, zomer en vrijheid. Zelfs de wind hield zich gedeisd. Onwillekeurig trapte hij trager dan hij anders deed. De duinen tussen Scheveningen en Katwijk waren zijn favoriete fietsgebied. De rust, de hellingen, de duinmeren: ze vormden een on-Nederlands decor voor veel van zijn fietstochten. Met kinderlijke fantasie waande hij zich een Tour-de-Francerenner die Alpentoppen bedwong. In de echte Alpen was hij nooit geweest en eigenlijk had hij geen idee hoe ze eruitzagen, maar het moest zoiets zijn als

in de duinen tussen Scheveningen en Katwijk, maar dan hoger.

Hij hoefde pas om twee uur bij de hoorzitting te zijn en hij was al om elf uur van huis vertrokken. Ruim voor tweeën passeerde hij de finish: de dependance van een psychiatrische kliniek, las hij op het bord bij de toegangspoort. De naam was weggekrast. "Zeker door een ontevreden klant", grinnikte hij in zichzelf. Het was een klein complex van houten noodgebouwen zonder verdieping. Ze omsloten een rechthoekige, rudimentaire tuin, die uit grasland en tegels bestond.

"U komt voor een hoorzitting? Ah, uw afspraak is pas om twee uur. U kunt even de tuin in, het is mooi weer", bood de receptionist welwillend aan.

Maas nam plaats op een bank in de zon en keek tevreden om zich heen. Als hij hier vervangende dienstplicht moest vervullen, zou hem dat niet zwaar vallen, leek hem.

Om iets voor twee uur stond hij op en meldde zich bij de vriendelijke receptionist.

"Nog een ogenblik. U wordt zo binnengeroepen."

De heren achter de verrassend kleine en wankelende tafel namen niet de moeite zich voor te stellen. De man in het midden was een militair, veronderstelde Maas, want hij zat, ondanks de hitte, die buiten aangenaam, maar binnen drukkend was, in volledige oorlogsuitrusting. Van rangen en standen had hij geen verstand, maar te oordelen naar de hoeveelheid strepen leek het Maas een krijger die menige slag tot een goed einde had gebracht. Rechts van de militair zat een jongere man met lang krullend haar. Hij droeg een open wit overhemd waarvan hij de mouwen half had opgerold. Zijn linnen jasje hing scheef over de rugleuning van zijn stoel. Hij zat er verveeld bij, viel Maas op. De militair werd verder geëscorteerd door een kennelijke ambtenaar. Zijn colbert hing ook op de rugleuning achter hem, maar onberispelijk recht. De man droeg een stropdas en een overhemd met korte mouwen. In de oksels dijde traag een donkere transpiratievlek uit. Hij keek Maas pinnig aan en beval hem te gaan zitten op een stoel recht tegenover de tafel van de drie mannen.

“Minderman, Maas?” begon de militair voortvarend.

“Inderdaad”, antwoordde hij, voorbereid op iedere vraag.

“Eerste hoorzitting?”

“Ja. Eerste hoorzitting.”

“Waarom wil je niet in dienst?”

De militair had hem nog geen blik waardig gegund. Terwijl hij routineus vragen stelde, doorliepen zijn vingers de stapel papier die op de tafel voor hem lag opgetast. Het leek of hij op zoek was naar het bewijsstuk dat Maas zou ontmaskeren als bedrieger, maar het was ook mogelijk dat hij de giro-envelop zocht die hij zijn vrouw had beloofd te posten.

“Ik vind niet dat ik in opdracht van een ander iemand moet doodschieten”, sprak Maas aarzelend - hij was er niet van overtuigd dat de geadresseerde naar hem luisterde. “Daarom wil ik niet in militaire dienst. Ik wil niet in de situatie komen waarin ik een bevel van een meerdere moet opvolgen en niet kan weigeren.”

“Zo, vind je dat”, reageerde de militair tegen de stapel. Hij had het beslissende document nog niet gevonden.

“Dus de verdediging van je land vind je niet van belang”, vervolgde hij onaangedaan.

“Ik heb niets met mijn land”, begon Maas. “Ik voel me wereldburger en ...”

Nu mengde de krullenbol zich in het gesprek.

“Heb je ook niets met vrijheid?” Hij observeerde Maas met een blik die op verwijtend stond.

“Vrijheid is belangrijk”, antwoordde Maas gedecideerd - hij wist wat er ging komen. “Maar een leven is belangrijker.”

“Dus als de Rus binnenvalt en jou vertelt wat je moet doen, dan accepteert je dat?” De militair nam het gesprek weer over.

“Ik zal me daartegen geweldloos verzetten. Ik geloof niet in geweld.”

“Daar zal de Rus van schrikken”, reageerde de militair en hij zond zijn schampere blikken beurtelings naar de krullenbol en de ambtenaar. De krullenbol reageerde niet, de ambtenaar betuigde met een korte gnuif zijn instemming.

De militair voelde zich gesterkt en vervolgde: “Stel, de Rus

staat in jouw straat en richt zijn geweer op je moeder. Gebruik je dan nog geen geweld?"

Maas zag het beeld voor zich: zijn liefdeloze moeder in haar schort en met krulspelden in haar dun en grijs wordend kapsel en een barbaarse Russische militair die zijn wapen op haar richtte en haar in een onbegrijpelijke taal iets toebeet. "Schiet dan", dacht hij terloops, maar hij kreeg weinig tijd voor binnenpret. "Nou?" eiste de militair.

De vraag overviel hem niet. Ijsbrand had hem er op voorbereid. Hij wist het ingestudeerde antwoord nog precies.

"U vraagt mij nu naar mijn spontane reactie in een crisissituatie en daarop moet ik het antwoord schuldig blijven", citeerde Maas zijn adviseur. "Maar juist om te voorkomen dat ik in een crisissituatie naar een wapen grijp, wijs ik de militaire dienstplicht af."

De militair zuchtte en voor het eerst sinds het begin van het gesprek zochten zijn ogen Maas. Hij bekeek hem vorsend. "Je zou je moeder laten doodschieten door de vijand. Begrijp ik dat goed?"

Maar in de wereld van de militair speelde begrip geen overtuigende rol. Er was goed en er was de Rus.

Maas genoot. Op deze stap had Te Velde hem ook voorbereid. Hij probeerde niet triomfantelijk te kijken, maar hij wist dat hij een volzin uit ging spreken waarop de commissie geen weerwoord had.

"Ik draai het graag om: u wilt van mij een soldaat maken die een Russische moeder onder schot houdt. Dat is nu precies wat ik wil voorkomen. Als die Russische soldaat dienst had geweigerd, dan had hij mijn moeder niet onder schot kunnen houden."

"Praat geen onzin jongen", reageerde de militair geërgerd. Hij begreep dat Maas door een geroutineerde actievoerder was voorbereid. "Het Nederlandse leger gaat echt geen Russische moeders onder schot houden. Wij vallen de Rus niet aan, de Rus valt ons aan. Zij zijn de agressor, wij vormen een verdedigingsleger. Weet je wat dat is, een verdedigingsleger?"

"Maar welke garantie geeft u mij dat wij nooit België aanvallen. Of Luxemburg? Zodat ik een Luxemburgse moeder onder schot moet houden?"

Maas kreeg plezier in het verhoor en werd stoutmoedig in zijn uitlatingen.

“Wij stellen hier de vragen. Zeker als je onzin uitkraamt”, baste de militair. “Nederland maakt deel uit van de NAVO, net als België en Luxemburg. Wij vechten tegen het Oostblok. Tegen het communisme. Wij zullen nooit een oorlog beginnen.”

“Toch blijft het principe hetzelfde”, overspeelde Maas bijna zijn hand. “U wilt van mij een soldaat maken die in opdracht van een meerdere een moeder in een ander land onder schot houdt. Daarvoor leen ik mij niet.”

“Jij bent redelijk bijdehand”, mengde de krullenbol zich in de conversatie. De pijn tussen zijn benen bleef zeuren en zijn ergernis over Maas’ houding was gestegen. Alleen de vingers van zijn rechterhand bewogen. Ze draaiden tergend traag een gele Staedtler balpen in de rondte. “Volgens mij zit jij te proberen of je ons op de kast krijgt. Denk je dat we niet vaker met jongemannen zoals jij te maken hebben gehad?”

“O, vast wel.” Maas verschoof voor het eerst op zijn stoel. Hij voelde zich meer op zijn gemak, merkte dat de commissie hem er niet onder kreeg. “Maar ik kan alleen maar zeggen wat ik vind. Ik onderschat de sanctie ook niet. Als u mijn argumenten accepteert, moet ik langer vervangende dienstplicht vervullen dan wanneer ik in het leger zou gaan. En als u ze niet accepteert, stuurt u mij naar de gevangenis. Ik neem dus wel een groot risico. Mijn weigering moet dus wel serieus zijn.”

Te Velde had hem die tekst aangeraden voor het geval de commissie aarzeling vertoonde, maar hij had behoefte er een schepje bovenop te doen.

De krullenbol leek zijn interesse te verliezen. Hij richtte zijn ogen naar buiten, waar de zomerzon lonkte, en ging verzitten. Een pijnscheut trok door zijn lijf. De militair had opnieuw aandacht voor de stapel papier. De ambtenaar hield zijn ogen gedienschtig op zijn schrijfblok gericht en wachtte plichtsgetrouw op nieuwe conversatie die hij nauwgezet op papier zou zetten.

“Weet je”, richtte de militair zich aarzelend tot de krullenbol, “ik denk dat we wel genoeg weten.”

“Ik denk het ook.” De krullenbol strekte zijn rug en reikte naar het lichte linnen jasje op de rugleuning van zijn stoel. De ambtenaar slaakte een kleine zucht, wapperde kort zijn armen voor verkoeling en sloeg zijn blocnote dicht.

“U schrijft een kort verslag?” De militair had de stapel papier van zijn tafel gepakt en ordende de vellen door ze een paar keer krachtig op het tafelblad te stuiten. Daarna stopte hij ze in een grote bruine tas die naast hem op de grond had gestaan. Hij had geen enkel document uit de stapel gelezen.

“Nog één ding”, vroeg de ambtenaar aandacht terwijl hij aarzelend een vinger in de lucht stak. “Hebt u reiskosten gemaakt? De overheid is verplicht uw reiskosten te vergoeden.”

Maas keek hem verrast aan. “Reiskosten? Nee, ik ben op de fiets gekomen.”

“Op de fiets? U woont toch in... wat was het, even zoeken, ah: ...Den Haag?”

“Ja. Dat is anderhalf uur fietsen. Met wind mee misschien vijf kwartier. Lekker, door de duinen.”

“Dus u hebt géén reiskosten gemaakt?” wilde de verbouwereerde ambtenaar zekerstellen.

“Ik heb mijn banden gesleten”, antwoordde Maas ad rem. Hij was opgelucht dat de hoorzitting was afgelopen en verlangde naar de terugtocht door de duinen.

“Dat is dan.... in orde”, besloot de ambtenaar. Verbaasd rondde hij het inpakken van zijn schrijfgerei af. De militair en de krullenbol waren in druk gesprek met elkaar en hadden geen aandacht meer voor Maas.

“Kan ik gaan?” wilde hij misverstanden uitsluiten, maar toen er ook na herhaling van de vraag geen reactie kwam, stond hij op, schoof zijn stoel opzij en wandelde naar de uitgang.

“Hij staat er nog hoor”, begroette de receptionist hem jolig van achter zijn balie. Een zonnige dag maakt mensen roekeloos. “Lekker weer om te fietsen. Moet je ver?”

“Hij komt uit Den Haag”, hoorde Maas achter zijn rug antwoorden. De krullenbol was hem geruisloos naar de uitgang ge-

volgd. “Zo zie je maar: je denkt dat we ze hier allemaal opgesloten hebben, maar er lopen er ook nog los.” Hij sprak opzettelijk luid-der dan noodzakelijk, zodat Maas hem goed kon horen. Toen hij omkeek zwaaide de krullenbol hem huichelachtig uit. Het laatste wat hij zag, waren de lachende gezichten van de beide mannen. Ze maakten grappen over hem, wist hij. Maar hij zette resoluut zijn fiets in beweging. Het was nog geen drie uur, zag hij op de klok aan de muur van de instelling. En heerlijk weer om te fietsen.

De bewegwijzering in Oegstgeest was niet optimaal, maar na twee pogingen vond hij de weg naar huis. In de verte lagen de Katwijkse bergen. Misschien zou hij nog een zak friet kopen bij de snackbar aan het eind van de boulevard. Hij had eigenlijk wel honger. “Honger!? Trék zul je bedoelen. In de óórlog hadden we honger”, schoot hem een terechtwijzing uit het repertoire van Commerina te binnen.

Het pad naar Scheveningen lag er heerlijk bij. Maas voelde zich bevrijd van de muizenissen in zijn hoofd. Hoe het rapport van de commissie ook zou luiden: hij hoefde niet in dienst. Het ergste wat nu kon gebeuren was dat zijn bezwaren niet werden erkend en dat hij naar Veenhuizen werd gestuurd. Dat zou geen pretje zijn, maar alles was beter dan in het leger gaan, waar ze zijn haar zouden knippen, zoals John Lennon was gebeurd voor *‘How I won the war’* en hem een ziekenfondsbrilletje zouden aanmeten. Dat gevaar was tenminste geweken. In opperbeste stemming remde hij af en ging languit liggen in het duinzand. Met zijn handen onder zijn hoofd bekeek hij de blauwe lucht en was tevreden met het leven en met zichzelf. Tegen alle verdrukking in had hij toch maar stand gehouden. Maas was tevreden. Sterker: hij was trots op zijn keuze. Voor het eerst in zijn leven. En het leek of hij even boven de grond zweefde en het tafereel op aarde bekeek. Hij zag zichzelf liggen in de duinen, blauwe spijkerbroek, blauw geruit overhemd, lang haar. En de aanblik ontroerde hem. Als niemand van hem hield, dan zou hij wel van zichzelf houden, besloot hij. In elk geval vandaag.

Het was bijna etenstijd toen hij het tuinhekje opende en zijn fiets tegen de gevel plaatste.

“Zo, ben je daar?” begroette Commerina hem lauw. “Hoe ging het?”

“Ging wel. Ze begrepen me.”

“Dus je hoeft niet in dienst.”

“Ik denk het niet. Maar dan krijg ik vervangende dienst. In een bejaardenhuis of zo”, probeerde hij haar de wind uit de zeilen te nemen.

“Was je handen, we gaan zo eten.”

Aan tafel werd weinig gesproken, zoals doorgaans. Rinus had een slechte dag op de drukkerij gehad, Commerina haar gebruikelijke slechte bui en Abe las de krant.

“Moet dat, tijdens het eten?” informeerde Rinus strijdbaar. Zijn op de drukkerij gekrenkte eer had behoefte aan een confrontatie met winstmogelijkheden.

“Even. Ik moet zo naar een vergadering en ik wil weten wat er de vorige keer is gezegd.”

Abe werkte sinds kort als verslaggever bij een gratis huis-aan-huisblad voor inwoners van Den Haag en omstreken. Om de keerzijde van de advertentiepagina's te vullen had de uitgever een paar goedkope redacteurs aangetrokken. Ze berichtten over winkelopeningen van potentiële adverteerders en zetten jubilerende burgers in het zonnetje. Regelmatig moest Abe evenementen bijwonen waar de seniorredacteurs geen zin in hadden. Vanavond zou hij als wakkere reporter de jaarvergadering van winkeliersvereniging Weimarstraat bijwonen. Het beloofde een roerige bijeenkomst te worden, want het onderwerp ‘vervanging kerstverlichting’ stond hoog op de agenda.

“Ach Abe, doe die krant weg”, probeerde Commerina de stemming te neutraliseren.

“Jezus, wat een gezeik”, viel Abe gespannen uit. “Ik eet de volgende keer wel onderweg. Mag ik nog proberen om mijn werk goed te doen!?”

“Jezus heeft er niets mee te maken”, corrigeerde Commerina gepikeerd.

“Volgens mij zit je de sportpagina's te lezen”, treiterde Maas zijn broer.

“Hou je bek joh”, viel Abe fel naar hem uit. “Word jij eerst maar een vent in het leger.”

“Ja, hoe zit het daar eigenlijk mee?” herinnerde Rinus zich de hoorzitting. “Ben je afgekeurd?”

“Afgekeurd?” beet Abe zijn vader toe. “Je bedoelt dat hij gek is. Dan krijg je S5. Dan kun je het verder wel vergeten. Iedere werkgever krijgt die informatie en er is een stilzwijgende afspraak tussen overheid en werkgevers dat mensen met S5 geen baan krijgen.”

“Ik heb al een baan”, reageerde Maas onaangedaan. Hij voelde zich na het in zijn ogen geslaagde verhoor door de commissie euforisch en durfde zijn grote broer te weerstaan.

“Noem je dat een baan!” wees Abe hem minachtend terecht. “Rijbewijsjes intikken. Sjongejonge, wat een baan.”

“Rijbewijsjes intikken of advertenties tikken, of jij zo’n geweldige baan hebt”, reageerde hij strijdlustig.

“O wat is het hier weer gezellig. Was het maar weer oorlog. Toen konden we het beter met elkaar vinden dan nu. En eet je bord leeg. In de oorlog deed je een moord voor een bord peen-en-uien.” Commerina stond demonstratief op en liep naar de keuken. “Fijn dat ik zulke kinderen heb gekregen”, klonk het klagerig uit de gang.

“Doe je nou die krant nog weg!?” blafte Rinus.

“Is er nog post?” Drie weken lang was dat het eerste wat Maas zei als hij thuiskwam. En drie weken lang was er niets. Zelfs na vier weken was er niets, maar Maas vroeg er niet meer naar. Pas in de vijfde week na de hoorzitting lag er een bruine envelop van het ministerie op tafel. Nieuwsgierig scheurde Maas een rand kapot en griste de inhoud naar buiten. Het was een velletje, aan één kant bedrukt.

‘Ontslagen van de plicht’, las Maas snel, ‘blablabla’ en ‘wegens gebreken...’

Wegens gebreken? Maas las de passage nog een keer. Hij was ontslagen van de verplichting zich te melden voor de militaire dienst, ‘wegens gebreken’. Was dat S5? Hadden ze hem gek verklaard? Niets over vervangende dienstplicht, wel iets over beschikbaar blijven voor eventuele oproep in oorlogstijd...

Hij begreep er niets van. “Mam, ik fiets even naar Te Velde. Ik hoef niet in dienst, maar ik begrijp niet waarom.”

“Hoef je niet in dienst? Maar dat wilde je toch?”

“Jahaaa, maar ze zeggen niets over mijn bezwaren. Ik fiets even.”

“We eten over een half uur.”

Te Velde bekeek het briefje van het ministerie en draaide zijn hoofd naar Maas. “Ze zeggen niets over je bezwaren, maar ze vinden dat je niet geschikt bent voor het leger. Mooi toch?”

“Is dat S5? Dan kan ik het verder wel vergeten.”

“Wat kan jou het schelen? Je hoeft niet in dienst en je bent geen jaren kwijt aan vervangende dienstplicht. Dan ben je toch lekker gek?”

“Ja leuk! Dan kom ik nergens meer aan de slag!”

“Dat valt wel mee. Je krijgt geen werk meer bij de overheid en sommige bedrijven doen ook wel moeilijk. Maar had je dan bij Shell willen werken?”

“Niet per se, maar waarom zijn ze niet ingegaan op mijn bezwaren?”

“Ik denk dat ze die flauwekul vonden en dat waren ze ook. In feite wilde je toch alleen dienstweigeren omdat je niet naar de kapper wilde? Maar ik bel morgen een vriendje van me. Die komt er wel achter.”

Drie dagen lang hoorde Maas niets van Te Velde. Op de avond van de vierde dag ging de telefoon.

“Maas, voor jou. Van der Velden.”

“Maas Minderman.”

“Met IJsbrand. Hou je vast. In het verslag van de commissie staat dat je een vreemde snuiter bent. Ze vonden het mal dat je op de fiets naar Oegstgeest was gekomen en ze denken dat je in het leger een ongeluk zal krijgen omdat je zo’n eitje bent. Is dat lachen?”

“Noem dat maar leuk”, antwoordde Maas beteuterd. “Met mijn bezwaren hebben ze dus niets gedaan?”

“Nee. Daar was zo doorheen te prikken, staat er. Ik heb een doorslagje van het rapport gekregen via een kennis op het departement. Van de partij, begrijp je. Word jij eigenlijk nog lid?”

“Zeker wel”, zei Maas, om van het onderwerp af te zijn.

“Je hebt de formulieren nog hè? Anders stuur ik je wel nieuwe.”

“Nee, nee, nee, ik heb ze hier nog. Geen probleem.”

“Weet je waar ze vreselijk om moesten lachen?”

“Nee?”

“Om je verbaasde gezicht toen ze vroegen of je reiskosten had gemaakt. Ze denken dat je een beetje naïef bent voor je leeftijd. Een beetje wereldvreemd. Daarom vonden ze je gewetensbezwaren ook zo onwaarschijnlijk. Je hebt het keurig gespeeld. Als ik het verslag goed lees, hebben ze gewoon medelijden met je gehad. De psycholoog die erbij zat, noemt je een eenling die door elke groep zal worden uitgekotst. Het gevaar bestaat dat hij in de ruwe jongenswereld van nieuwe rekruten psychische en fysieke schade zal oplopen. Je mag blij zijn dat ze je zo in bescherming hebben genomen! Ik heb wel voorbeelden gezien van jongens die net zo bleu waren als jij en die ze de dienst inschopten om een vent te worden. Zo denken die mensen meestal. Ik weet niet wat ze in jou hebben gezien, maar kennelijk geen materiaal om een vent van te maken. Het zal ook een rol gespeeld hebben dat er momenteel een overschot aan jongens van jouw leeftijd is. Ze kunnen de mietjes thuislaten. Is het niet om je te bescheuren? Jij doet je best om uit het leger te blijven en het eind van het liedje is dat ze je niet willen hebben. Een omgekeerde dienstweigering”, bulderde Te Velde. “Maar tel je zegeningen jongen: je bent van ze af. Dan maar géén vent, toch? Goed gedaan.”

“Heb ik nou S5?”, drong Maas aan. “Ik had liever gehad dat ze me serieus genomen hadden. Ik begrijp dat ze me gek hebben verklaard omdat ik geen reiskostenvergoeding wilde hebben?”

“Wat maakt het uit joh? Gefeliciteerd. En stuur die lidmaatschapsaanvraag even op. Dan kan de partij het in orde maken.”

“Oké IJsbrand, bedankt.” Verslagen legde hij de hoorn op het toestel.

“Mooie daad van verzet”, klonk het temerig in zijn hoofd. “Je hebt het verkwanseld tot een laf leugentje om niet naar de kapper te hoeven en zelfs die lol heeft de commissie je niet gegund. Ze vinden je gewoon een rare jongen die in het leger klappen zou kunnen krijgen. Je past nergens in, je bent een buitenbeentje. Ze motten je

niet. Zelfs niet als kanonnenvlees. De enige mogelijkheid om een dapper besluit te nemen, is voorbij, Maas. De rest van je leven zul je knippen en buigen dat het een lieve lust is. En niemand voor de voeten lopen hè, niemand voor de voeten lopen.”

Hij zou zweren dat hij een hysterische lach hoorde wegsterven.

“Maas! Bij Hanewinkel komen.”

Het was dinsdagochtend. En nog vroeg. Hij was in de rijbewijsproductie gevorderd tot ‘Willems, Kees, geslaagd voor het rijbewijs BE’. Hij had de foto van de gediplomeerd chauffeur bekeken en binnenpret gehad over de loensende blik in zijn ogen. “Als dat maar goed gaat”, had hij in zichzelf gegrinnikt.

“Hanewinkel”, schrok hij, “wat moet die van me?”

Hanewinkel was er niet de man naar om onbeduidende gesprekken met zijn ondergeschikten te voeren. Ook deze ochtend niet.

“Ga zitten, Minderman. Probleem.”

“Probleem?”

“Je bent afgekeurd voor militaire dienst nadat je had geprobeerd als gewetensbezwaarde erkend te worden. Klopt dat?”

Maas voelde iedere slag van zijn hart, van zijn bescheiden borst tot in zijn keel. Het bloed ruiste in zijn oren. “Dat klopt.”

“Dus is er een probleem. Je begrijpt dat de overheid geen mensen in dienst kan hebben die niet bereid zijn hun land te dienen. Dat zou wat moois zijn.”

“Hoe bedoelt u?”

“Wat ik bedoel? Wel hier achter een bureau zitten en geld opstrijken, maar niet bereid zijn het land te verdedigen als de Rus binnenvalt. Ik kan dat niet verkopen.”

Maas wist niets te zeggen en keek gebiologeerd naar Hanewinkels mond, klaar om een onheilstijding in ontvangst te nemen.

“Ik ga je dus vragen om te vertrekken.”

Twee kille, helderblauwe ogen keken hem onderzoekend aan, wachtend op een ontvangstbevestiging. Ze leken te flonkeren, meende Maas zich later te herinneren.

“Nu?” Meer kreeg hij niet uit zijn droge keel.

“Je mag deze week blijven en je krijgt eind van de maand gewoon je salaris uitbetaald. Maar dan is het afgelopen.”

Maas meed het oogcontact met zijn beul en keek strak naar het houten bureaublad.

“Jammer Minderman”, vond Hanewinkel, “en het verbaast me. Je leek me een normale, hardwerkende knul. Nooit gedacht dat je communistische sympathieën had.”

Verbijsterd zocht hij Hanewinkels doordringende ogen.

“Communistische sympathieën?”

“We kunnen geen risico nemen, jongen. Dat begrijp je wel. Je zit hier bij een overheidsinstelling die vertrouwelijke zaken behandelt. Voor je het weet liggen die in Moskou.”

“Rijbewijsgegevens?” Maas keek hem ongelovig aan.

“Onder meer. De vijand zal alles in kaart willen brengen. Dat hebben we in de oorlog wel gezien.”

Voortzetting van het gesprek leek Maas zinloos. Met een zucht stond hij op.

“Dan zal ik maar iets anders gaan zoeken.”

“Doe dat Minderman. Maar probeer het niet bij de overheid. Zonde van de tijd. Enne... ik vind het jammer, hè. Heel erg jammer.”

“Ontslagen? Mooi is dat!” Commerina reageerde zoals hij had verwacht. Hij was immuun geworden voor de persoonlijkheidsstoornis die het haar onmogelijk maakte mensen in het algemeen en Maas in het bijzonder, liefdevol te bejegenen. “En nu?” beet ze hem toe.

“Iets anders zoeken hè. Zit niks anders op.”

“Als je maar niet denkt dat je hier hele dagen kan zitten niksien.”

Maas maakte de week op het provinciehuis vol en schudde op vrijdag een enkele collega de hand.

“Jammer joh”, vond afdelingschef Melsert. “Dat was een korte carrière. Maar ik denk dat je hart hier ook niet lag. Je bent meer een dromer. Ik zie jou nog wel eens sprookjesboeken schrijven.” Hij kneep Maas kort, vaderlijk, in zijn rechterbovenarm en knipoogde hem toe. “Hou je goed hè? Zoek een baan waar je wel in de

schuilkelder mag als de bom valt. En kom langs als je je rijbewijs hebt gehaald. Dan geven we je voorrang.”

Ze lachten ongemakkelijk. Uiteindelijk draaide Maas zich om. Het was klam weer. Als hij niet hard fietste zou hij een regenbui op zijn hoofd krijgen.

Op de hoek van de Troelstrakade en de Moerweg, aan de rand van het Zuiderpark stond een kleine kantoorflat. Op de benedenverdieping was een dependance van het Arbeidsbureau gevestigd. Maas had er afgesproken met consulent Arend Keesjebreur.

“Een vak waar je dus absoluut ongeschikt voor bent, is onderzoeksjournalistiek”, oordeelde Keesjebreur nadat hij lang onbestemd in documenten had gekeken. “Daarvoor ben je niet doortastend genoeg.”

Hij was mollig, viel Maas op, en hij droeg een vaak gewassen diarreekleurige wollen trui met een abstract mosgroen motief over zijn borst. Een berglandschap. Of de ontwikkeling van de beurskoersen over een periode van zes jaar. Hij leunde voorover op het formica blad van het gammele tafeltje en keek Maas met lege, bedroefde ogen aan. Maar zijn conclusie schokte hem. Na lang denken had hij wel een idee wat hij wilde worden: onderzoeksjournalist. Het echec met zijn opstel op de Jezuietenschool had hem geleerd dat hij geen schrijver was, maar voor onderzoeksjournalist was hij de wieg gelegd. Per slot van rekening wist hij uit eigen ervaring wat onrecht was, en als onderzoeksjournalist zou hij het als geen ander aan de kaak kunnen stellen. Bovendien waren er weinig mensen met hetzelfde taalgevoel gezegend als hij, dus waardering en bewondering zouden snel zijn deel zijn, leek hem. Hij besloot de keuze voor te leggen aan een deskundige van het arbeidsbureau en hem meteen te vragen bij welke krant hij zich het beste kon melden. De reactie van de ambtenaar viel hem daarom tegen.

“Ik heb één vacature”, zuchtte Keesjebreur uiteindelijk, “die een heel klein beetje in de buurt van onderzoeksjournalistiek komt. Hier.” Hij schoof Maas een kaart toe alsof het een prijswinnend lot uit de Staatsloterij betrof.

“Jongste bediende?” las Maas, en hij keek de consulent ontgoo-

cheld aan. “Wat heeft dat met onderzoeksjournalistiek te maken?”

“Niks”, draaide Keesjebreur er niet omheen, “maar het is bij de uitgever van een tijdschrift. Iets met auto’s. Eens kijken... Autoblik. Autoblik heet het. Misschien kun je af en toe een stukje schrijven. Als je echt talent hebt, word je wel ontdekt. En je moet zelf willen, natuurlijk.”

Maas keek hem niet-begrijpend aan.

“Het is alles wat ik heb”, blikte Keesjebreur brutaal terug.

Hij leunde achterover, spreidde zijn vingertoppen op de rand van het tafelblad en peilde Maas’ reactie. Hij draaide zijn handen met de binnenkant naar boven waaruit Maas begreep dat het gesprek was afgelopen en zijn keuze beperkt.

“Ik kan nu bellen voor een afspraak”, stelde hij Maas voor, als een pokerspeler die bluft, maar weet dat zijn tegenspeler zal breken.

Maas woog zijn kansen. Het was even doorbijten, maar in de journalistieke omgeving van het tijdschrift zou hij snel ontdekt worden. “Dat is goed”, besloot hij. “Ik kan elke dag.”

“Oké. Dan ga ik nu bellen.”

Keesjebreur stond op en verdween achter een scherm. Maas hoorde hem monotoon praten, maar hij kon niet thuisbrengen waarover het gesprek ging. Na een paar minuten verscheen hij weer.

“Maandag negen uur. Op de Willem de Zwijgerlaan. Je praat met een” - hij raadpleegde snel de binnenkant van zijn hand - “meneer De Veth. De boekhouder.”

“Meneer De Veth komt zo bij u hoor, hij is nog even in gesprek.”

Maas knikte uitdrukkeloos en liet zijn ogen door de ruimte gaan. Om vijf voor negen had hij aangebeeld bij het voorname pand uit het begin van de twintigste eeuw. De zware eikenhouten deur had zich na een lang naklinkende klenggggggg langzaam geopend en Maas was de met veel marmer betegelde hal binnengestapt. Vanachter de gesloten deur hoorde hij opgewonden mannen- en vrouwenstemmen en rinkelende telefoons. Het klonk dynamisch, schrok hij. Regelmatig ging een deur open en liepen mensen gehaast de hal in. Iedereen negeerde hem. Het was al tien

voor half tien, zag hij op de glimmende metalen klok boven het loket waarachter de vrouw zat die hem had ontvangen en gezegd dat ‘meneer De Veth’ hem zo zou ophalen. Boos weglopen kwam niet in hem op.

Om klokslag half tien stapte een man gehaast uit een van de deuren die in de hal uitkwamen. Hij liep met uitgestoken hand op Maas toe en nodigde hem, zonder zich voor te stellen, uit hem te volgen naar zijn kamer.

“Wat een gladjaker”, schrok hij. Het zwarte haar van de man was strak naar achteren gekamd en met veel Brylcreem aan zijn schedel geplakt. Zijn ogen dwaalden door de ruimte en keken hem niet aan, waardoor Maas vermoedde dat er iemand achter hem stond – wat niet het geval was. Zijn gezicht vertoonde gelijkenis met dat van Gert Timmerman, de zanger van het treurige levenslied. Dat beloofde weinig goeds.

“Ga zitten”, beval De Veth, terwijl hij voor zichzelf thee inschonk uit een zilverkleurige kan. “Je weet waar het om gaat? We hebben behoefte aan een koerier die in de stad dingen rondbrengt. En de post verzorgt. Kun je autorijden?”

“Nee, nog niet.”

“Niet? Vreemd”, vond De Veth, verstoord. Hij was blijven staan tijdens de ondervraging en begon nu heen en weer te lopen.

“De jongen die het nu doet heeft een rijbewijs en gebruikt een auto van het bedrijf om zware dingen te vervoeren. Ga je dat op de brommer doen?”

“Ik denk het”, reageerde Maas, “maar ik weet niet wat precies de bedoeling is.”

Hij moest zijn hoofd draaien om De Veth te volgen, want diens wandeling had hem achter Maas’ stoel gebracht.

“Hebben ze je dat niet verteld dan? Je bent jongste bediende. Loopjongen noemden we dat vroeger. Maar dat klinkt zo denigrerend. Terwijl het een verantwoordelijke functie is. Je moet de post rondbrengen, pakjes halen, postzakken naar het postkantoor brengen. Dat soort dingen. Daarbij mag niks fout gaan.”

“Dat begrijp ik”, zei Maas maar. “Is er een kans dat ik af en toe een artikel mag schrijven?”

De Veth keek hem onthutst aan. In zijn linkerhand hield hij de schotel die hoorde bij het kopje in zijn rechterhand, dat hij naar zijn mond had gebracht. Maas zag de stoom van de hete thee uit het kopje opkringelen. “Een artikel schrijven? Heb je daarvoor dan een opleiding gehad?”

“Dat niet. Maar ik schreef aardige opstellen op school en de man van het arbeidsbureau...”

De Veth zette het kopje op de schotel en plaatste de combinatie op zijn bureau. “Er werken hier genoeg journalisten” onderbrak hij Maas gedecideerd. “Als je journalist wilt worden moet je naar de Haagsche Courant gaan. Ik zoek een loopjongen.” Nog altijd staande boog hij zich voorover, klemde zijn beide handen om de rand van het bureau, alsof hij wilde voorkomen dat het door een windhoos zou worden meegenomen en keek Maas vragend aan. “Dus?”

“Het lijkt me een leuke baan”, loog Maas. Hij moest wel. Er was inmiddels een maand verstreken sinds zijn ontslag en Commerina eiste haar kostgeld op. Een derde van zijn nettoloon. “Net als Abe”, had ze gezegd, om te onderstrepen dat haar eis gerechtvaardigd was. Maar Abe verdiende inmiddels het viervoudige van zijn armoedige beginsalaris en betaalde nog hetzelfde bedrag aan kostgeld, had hij Maas ooit grijnzend verteld.

“Mooi”, besloot De Veth. Zijn gezicht plooidde zich in de grimas van de beul die zich verheugt op de nieuwe werkdag en hij draaide zich resoluut om. “Kun je morgen beginnen? Acht uur melden. Dan word je ingewerkt door Alexander.”

“Dat is goed”, antwoordde Maas overdonderd. Hij blies zijn wangen op en liet de gevangen lucht in kleine pufjes ontsnappen. “O ja, eh, hoe hoog is het salaris?”

“Dat regelen we morgen. Ik meen iets van 525 gulden. Bruto.”

Dat viel hem niet tegen. Daarvan hield hij ruim 300 gulden over, rekende hij snel uit. Minus 100 gulden kostgeld. Op de afdeling rijbewijzen verdiende hij minder. De vraag over vakantiedagen liet hij daarom achterwege, hoewel dat het enige facet van de baan was dat hem interesseerde.

Alexander Haeskamp was een forse werkstudent van vierentwintig jaar, met dun blond piekhaar en blozende wangen. Uit Wasse-naar, taxeerde Maas. Hij zou hem uitsluitend in poloshirt, blauwe blazer, lichte vrijetijdsbroek en suède brogues zien. Alexander begroette hem vriendelijk en nam hem mee naar de postkamer. “Hier gebeurt het”, spreidde hij zijn armen boven een breed werkblad. “Niet dat er veel gebeurt, maar wát er gebeurt, gebeurt hier.” Hij lachte Maas samenzweerderig toe.

“Het is een luizenbaantje joh. ’s Morgens haal je de post, die zoek je uit en breng je rond, overdag doe je wat boodschapjes met de auto en om vijf uur breng je de uitgaande post naar het postkantoor.”

“Daar staan de enveloppen”, wees hij hem, “hier een rol pakpapier, de frankeermachine en de cellotape. De postzakken liggen hieronder. Fluitje van een cent.”

“Ik kan niet autorijden”, reageerde Maas bedremmeld.

Alexander keek hem ontgoocheld aan. “Geen autorijden? Bestaat dat nog? Hoe heb je deze baan dan gekregen? Wil je alles op de fiets doen?”

“Ik krijg misschien een bromfiets.”

“Een bromfiets?” Alexander trok een vies gezicht. “Ik geloof dat er een in de schuur staat, zo’n damesbrommer. Ik heb hem nooit gebruikt. Ik ga niet op een brómmer zitten...”

Uit de manier waarop Alexander het woord ‘brommer’ uitsprak begreep Maas dat hij in zijn achting was gedaald. “Als ik geld heb ga ik mijn rijbewijs halen”, probeerde hij verloren terrein terug te winnen, want Maas wilde in het gevlei komen bij Alexander, in wie hij een man van de wereld zag.

“Dat zou ik maar gauw doen”, vond Alexander, die na een demonstratieve zucht voortging met zijn uiteenzetting over de werkzaamheden.

“Wat studeer je eigenlijk? Je doet dit toch als bijbaan?” onderbrak hij zijn uitleg.

“Studeren?” Maas zocht naar de juiste woorden, maar die waren er niet. “Ik studeer niet. Dit wordt mijn werk. Maar het is tijdelijk. Ik word onderzoeksjournalist.”

“Goeie keuze”, prees Alexander hem aarzelend. “Ik ben gestopt. Ik deed rechten in Leiden, maar ik ga een jaar naar Australië. Dan pak ik het daarna wel weer op.”

“Australië...”, zweefden Maas’ gedachten weg, “dat is het andere eind van de wereld. Heb je daar werk?”

“Werk?” Alexander trok een gezicht of hij iets onsmakelijks proefde. “Ik ga op avontuur. Beetje reizen, beetje achter de meiden aan, iets van de wereld zien.”

“Dan heb je heel wat gespaard”, vermoedde Maas.

“Gespaard?” lachte Alexander. “Daar zijn vaders toch voor? Als ik krapzit, bel ik hem op met een zielig verhaal. Dat ik beroofd ben of zo.”

Maas werd deelgenoot van het leven uit een andere wereld dan de zijne. Het duizelde hem.

Na een week bood zijn tijdelijk collega hem fluisterend een buitenkansje aan. “Als ik naar Australië vertrek, kan ik dit niet meenemen. Heb je belangstelling?” De spanning opvoerend opende hij traag een kartonnen doos.

“Wat is dat dan?”

Maas zag in de geopende doos een verzameling platte pakjes in cellofaanverpakking. “Kauwgom”, was zijn eerste gedachte. Aan een tweede blik kwam hij niet toe, want Alexander had de doos snel gesloten.

“Het is geen Durex, maar prima kwaliteit. En ongebruikt!” prees hij zijn waar nog eens extra aan. “Hébben?”

Het was voor het eerst dat Maas condooms zag. Hij had er wel van gehoord en hij had op diverse plaatsen in de stad automaten zien hangen met daarop de merknaam *Durex*, maar welke bedoeling ze hadden was hem niet geheel duidelijk. Hij verwachtte ook niet er snel gebruik van te moeten maken.

“Nee joh, laat maar zitten”, probeerde hij het aanbod zo nonchalant mogelijk af te slaan. “Ik doe het wel zonder.”

“Zonder?” reageerde Alexander geschrokken. “Dat is mij te risikant. Voor je het weet heb je een ziekte opgelopen. Of ben je vader, nog erger. Weet je het zeker?”

Een niet overtuigend wegwerpgebaar vergezelde Maas’ woorden. “Ja, ja, ja, heel zeker.”

“Dan gaat-ie weer terug in de tas.” Niet-begrijpend retourneerde Alexander de doos in de plastic tas waarin hij zijn regenjas, een pakje sigaretten en een tijdschrift met foto’s van ongeklede dames vervoerde. Hij keek hem nog een keer gebiedend aan: “Laatse kans: ik hoef er niets voor te hebben. Een pakje sigaretten mischien. Meer niet.”

Maar Maas had zich al omgedraaid. Voor hem had het enge onderwerp afgedaan. “Nee, nee, echt niet.”

Verbaasd vervolgde Alexander het frankeren van de post. Maas staarde talmend naar de grond. De wereld was een griezelige plaats, waar geheime afspraken bestonden die niet met hem werden gedeeld. Zijn onbeduidende leven sukkelde langs een B-weg, het echte leven raasde over de snelweg. Hij maakte geen deel uit van die wereld, voelde hij nu sterk. Alexander hield zich op in een ander universum. Een plek waar echte mensen leefden, die elkaar begrepen en accepteerden. Die elkaar aardig bejegenden, die van elkaar hielden. Of op zijn minst bereid waren om te doen alsof. Waar meisjes bereid waren om dingen te doen met jongens waar Maas alleen maar van kon dromen. Die wereld kende hij niet. En hij wist zeker dat hij hem nooit zou kennen. Meer dan ooit voelde hij zich eenzaam en ontlusterd.

Na het vertrek van Alexander, die op zijn laatste werkdag lang was weggebleven voor een afscheidslunch met de drie vrouwelijke collega’s van de advertentie-afdeling, stond Maas alleen voor zijn taak. Het werk was niet bijzonder boeiend; minderwaardig eigenlijk, ondanks de opwaardering van de functiebenaming. Door weer en wind zeulde hij met zware, onhandige postzakken, wachtte in de rij op het postkantoor als er een aangetekend stuk verstuurd moest worden en onderging de vernederingen van zijn collega’s, die hem beschouwden als de laagste prooi in de voedselketen van de kantoorpopulatie. De redactieleden noemden hem loopjongen en lieten hem op vrijdagmiddag bier en wijn halen. Als hij zijn bestelling had gebracht, mocht Maas vertrekken. De meisjes van de advertentie-afdeling vonden hem afstotend en pestten hem wanneer ze konden. Ze lieten hem pakjes halen die er niet waren en maakten opmerkingen over zijn kont. Maar achter zijn

rug giechelden ze. Ze vonden hem een verlegen puber met ongewassen lang vet haar en jeugdpuisten. Maas voelde zich steeds verder wegzakken in zijn poel van onbenulligheid. Alleen het dikke, nadrukkelijk opgemaakte koffiemeisje Betty benaderde hem als een gelijkwaardige, maar ze werd elke avond opgehaald door haar vriend met wie ze trouwplannen had, dus Maas realiseerde zich dat hij geen indruk op haar hoefde te maken. Zo passeerden de dagen, weken en maanden in naargeestige uitzichtloosheid, maar er was verandering op komst.

Die dag verscheen uitzendkracht Berend Bontebal in Maas' leven. Berend werd al snel Beer genoemd. Hij was een goedlachse, bebaarde dertiger met vriendelijke ogen. Beer had in een niet te dwingend tempo en zonder tastbaar resultaat psychologie en filosofie gestudeerd, maar excelleerde als administratief medewerker. Hij krulde zijn lippen in een zelfverzekerde glimlach en viel in goede aarde bij de dames. Maar Beer had ook feminiene trekken. Met precieuzе bewegingen van de pols krulde hij zijn lange haar achter een oor, als de dromerige verkoopster op de parfumafdeling van warenhuis De Bijenkorf. Beer was, wat sommigen zouden noemen, aan de gezette kant zonder vadsig te zijn. Hij was knuffelbaar en omgekeerd zat Beer ook graag aan anderen. Aan vrouwen vooral, maar niet uitsluitend. Mannen pakte hij bij de arm. Hij had een prettige, vertrouwenwekkende stem, die de meisjes van de advertentie-afdeling het hoofd op hol bracht. Er zat zowel nonchalante swing als ingebouwde verontschuldiging in. Tegelijkertijd leek Beer zijn eenvoudige afkomst te willen verhullen door een kakkineuze wijze van praten. Het woord 'zeker' klonk uit zijn mond als 'zékùùùhr'. Bovendien sprak hij zijn zinnen tergend langzaam uit.

In wezen was Beer onuitstaanbaar zelfingenomen, maar op de onzekere Maas had hij een onstuitbare aantrekkingskracht. Hij spiegelde zich aan zijn nieuwe collega. Hoewel hij van geen van beide verstand had, sprak Maas graag met Beer over politiek en

muziek en al snel at hij zijn zelfgesmeerde boterhammen niet meer in de keuken bij Betty, maar wandelend met Beer door de drukke winkelstraat in de buurt van het kantoor. Hij luisterde ademloos naar zijn nieuwe collega en keek vanuit zijn onbetekenende dal naar de imposante toppen van Beers wijsheid en charme. Hij imiteerde zijn manier van lopen en praten en probeerde eenzelfde natuurlijke ontspannenheid uit te stralen. Af en toe krulde hij zelfs zijn haar achter zijn oor en probeerde er zelfverzekerd bij te lachen. Beer stapte luchtig door het leven, dacht Maas. Hij had aangeboren charme en een natuurlijke aantrekkingskracht op vrouwen. Beer realiseerde zich dat en maakte er gepast gebruik van. Willie, Floor en Kim van de advertentie-afdeling probeerden zijn belangstelling te wekken en Beer was niet ongevoelig voor hun toenadering. Steeds vaker wandelde Maas daarom solitair door de straten rond het kantoorpand van het autoblad. Beer gaf dan voorrang aan een lunchafspraak met een van de meisjes. Frequent zag hij hem geanimeerd pratend en uitdagend lachend vertrekken en Maas was jaloers. Stinkend jaloers, maar hij beklagde zich niet bij Beer. Hij wilde voorkomen dat wat in zijn ogen een mooie vriendschap was, hem zou ontvallen als hij Beer ter verantwoording riep.

Het was lunchpauze en de telefoon riep om aandacht. Omdat hij als enige was achtergebleven, nam Maas de hoorn van het toestel. Het was Klaaske, Beers vriendin.

“Mag ik hem even?” vroeg ze.

“Hij is er niet. Hij loopt buiten te wandelen.”

“Met Floor?”

“Dat weet ik niet”, loog Maas. Hij wist dat Beer het pand had verlaten met Floor en dat hij een oogje op haar had.

“Is Floor er?”

“Ik geloof het niet. Iedereen is even de straat op. Het is hier ook heerlijk weer.”

“Ben jij Maas?”

“Ja.”

“Beer heeft me over jou verteld. Jullie praten veel over muziek hè? Zegt hij wel eens iets over mij?”

“Ook wel”, loog Maas opnieuw. “Jij bent toch Klaartje?”

“Klaaske.”

“O ja, uit Zeeland.”

“Zeeuws-Vlaanderen.”

“Maakt dat wat uit dan?”

“Dat is een wereld van verschil hoor! Wij moeten altijd met de boot.”

Maas werd verrast door de hartelijke lach van het meisje aan de telefoon.

“Met de boot?”

“Ja, weet je dat niet? Van Breskens naar Vlissingen. Leuk hoor. Behalve als je 'm mist. Dan moet je een half uur wachten. 's Winters wel een uur.”

“Hoe ben je dan hier terechtgekomen?”

“Ik moest een baan hebben. In Oostburg is weinig werk.”

“Oostburg?”

“Daar wonen mijn ouders. Mijn vader is hoofd van de waterleiding of zo. Ons huis ligt naast de watertoren. Ken je die niet?”

“Watertoren? Ik ben nooit in Zeeland geweest.”

“Moet je toch eens doen. Het is er mooi hoor. Heeft Beer je wel eens uitgenodigd bij ons thuis?”

“Nee, maar we zijn ook maar gewoon collega's.”

“Nou, leuk toch?”

“O jawel.”

“Ik zal het vanavond zeggen dat hij je een keer moet uitnodigen. Lust je vegetarisch?”

“Wat houdt dat precies in?”

“Dat is eten zonder vlees. Bonen en zo. Maar we maken het altijd lekker.”

“Beer en jij.”

“Heeft Beer je dat ook niet verteld? Waar hebben jullie het dan over?”

Ze lachte er hartelijk bij, zodat Maas begreep dat hij haar opmerking niet als verwijt moest opvatten. Hij zweeg verwachtingsvol.

“We wonen in een soort commune met een paar vaste bewo-

ners en mensen die tijdelijk bij ons intrekken. Er wordt veel gepraat en muziek gemaakt.”

Maas schrok van het woord commune. Hij zag mannen en vrouwen in lange gewaden, hoorde sitarmuziek en rook bloemen. Er zouden drugs zijn. Drugs en orgies. Allemaal bedreigingen voor hem, uit een vreemde, onbekende wereld die ver verwijderd was van de zijne. Maas was maagd en had nog nooit iets gerookt dat hem tot nieuwe vergezichten of innerlijk inzicht had gebracht. Hij herinnerde zich vooral de flinke hoestbui en de onpasselijkheid na zijn eerste filtersigaret, die hij had gestolen uit het pakje Peter Stuyvesant van zijn moeder. Hij had hem stiekem gerookt bij het openstaande keukenraam, bang om betrapt te worden. Maar na drie flinke halen had hij hem uitgemaakt, het verbrande deel afgeknipt met de keukenschaar en het restant zorgvuldig opgeborgen in zijn schooletui. Voor later. Maar toen hij het een week later opnieuw wilde proberen, vond hij de sigaret verkruimeld onder zijn potloden, passers en puntenslijpers. Aan de andere kant klonk het of de poort naar het echte leven op een kier werd gezet. Hij hield zijn reactie in het midden.

“O, ik hoor het wel van Beer. Lijkt me leuk om over muziek te praten en zo. En ik lust alles.”

“Denk je dat Beer iets heeft met Floor?”

De vraag overviel hem.

“Iets hééft? Met Floor?” Hij moest tijdrekken om het gewenste antwoord te formuleren.

“Dat geloof ik níet hoor”, probeerde hij overtuigend te klinken.

“Maar hij heeft het met jou nooit over mij gehad.”

“Misschien omdat we veel over muziek praten.”

“Zou kunnen. Nou, ik ga ophangen. Doe hem de groeten. En hou Floor voor me in de gaten. Groetjes hè!”

Ze had een aardige stem, bedacht Maas nadat de verbinding was verbroken. Een stem die paste bij een vriendelijk lachend meisjesgezicht. Tevreden over het verloop van het gesprek legde hij de hoorn op het toestel en verliet in gedachten verzonken de kamer van de advertentie-afdeling.

“Hee, Van der Maas, vind je het leuk om een keer (kì-jur) langs te komen? We hebben een enorme (enójumme) verzameling lp’s. Dan blijf je meteen eten. Heb je weleens vegetajisch gegeten?”

Beer voerde de opdracht van Zeeuws-Vlaamse Klaaske vlekkeloos uit, constateerde Maas met plezier.

“Lijkt me leuk”, reageerde hij gespeeld verrast. “Wanneer?”

Ze spraken af op dinsdag van de volgende week.

Maas had zich een commune anders voorgesteld. Het dubbele bovenhuis in de nette straat waar Beer woonde had weinig afwijkends, of het moest de paarsgeverfde muur in de huiskamer zijn. “Zo! Gezellig”, begroette hij Klaaske toen Beer hem aan zijn vriendin voorstelde. Hij miste de korte vragende blik van Klaaske naar Beer. ‘Gezellig’ was geen woord uit het vocabulaire van de communebewoners. “Ja, te gek hè?” corrigeerde Klaaske daarom prudent.

De kamer was eenvoudig ingericht met een massief stoffen bankstel, een televisie en een kast met geluidsapparatuur. Tegen de paarse muur was op de grond een indrukwekkende collectie langspeelplaten neergezet. Maas keek zijn ogen uit: zo veel platen zou hij nooit bezitten. Verspreid over de vloerbedekking lagen lege platenhoezen. Drie katten hielden de armleuningen van de fauteuils bezet.

Klaaske bleek een verleidelijk lachend lang en tamelijk spichtig meisje te zijn met loshangend lang haar van een onbestemde kleur. Ze droeg een lange goudbruine jurk en hield een halfvol glas wijn in haar hand. Ze keek Maas onderzoekend aan. “Te gek! Te gek dat je er bent. Te gek! Wil je wat drinken?”

“Een colaatje graag”, bestelde Maas schuchter.

“Cola? Met iets erin?”

“Nee, dank je”, schrok Maas. “Gewoon cola.”

“Oké.”

Maas keek Klaaske na terwijl ze naar de keuken liep. Ze draaide opvallend met haar heupen, viel hem op. Een beetje overdreven, vond hij. Maar ze leek hem nog steeds erg aardig.

“Zo, wat een dag. Hoi. Wie ben jij?”

Een jongen met onnatuurlijk diepzwart krullend haar was de

kamer binnengekomen en keek Maas vijandig in de ogen.

“Hee Kraai, my main man. Dat is Van der Maassenstein. Collega van me. Hij blijft eten.”

Maas was blij dat Beer de honneurs voor hem waarnam, want Kraai leek hem een snel geagiteerde jongen met een opgewonden blik in zijn ogen. Bepaald niet de *love, peace and understanding* uitdragende hippie die Maas in de commune had verwacht aan te treffen. Kraai was curieus gekleed, zag hij. Boven zijn rood-grijs geruite broek droeg hij een groen-zwart gestreept overhemd en een blauw-wit gestreept colbert. De paars-gele stropdas zou in elke combinatie misplaatst geweest zijn, maar viel in dit ensemble niet als buitenissig op. “Zo, ze vinden dat je in pak moet komen. Dan kom ik ook in pak”, grijnsde hij een malicieuze grijns. Hij had zich op de bank laten vallen en nam een slok uit de bierfles die hij bij het binnenkomen in zijn hand had. “Zijn er sigaretten?”

Beer bekeek hem geamuseerd. “Ben je zo naar het departemán gegaan?” Hij sprak het woord ‘departement’ teatraal op zijn Frans uit, zodat zijn minachting ervoor niet misbegrepen kon worden.

“Ja”, herhaalde Kraai met graagte, “ze willen dat je in een pak komt. Dan kom ik ook in een pak.”

“Te gek zeg”, recenseerde Beer. “Far out man, far out!”

“Ze vragen er toch om, weet je. Ze vragen er gewoon om.” Kraai blies de rook van zijn sigaret in een krachtige straal de kamer in. “Helemaal te gek daar. Groovy man.”

“Waar werk je?”, probeerde Maas zich te mengen in het gesprek, maar Kraai negeerde hem. “Komt Suzan nog?” wilde Beer weten. “Weet je.... dat weet ik niet”, antwoordde Kraai warrig, terwijl hij rechtop was gaan zitten en de dichtstbijzijnde kat onder de buik begon te aaien. Het dier kwam half overeind en zette zijn nagels in de rafelige armleuning. “Ze kan komen en ze kan niet komen. Het is haar leven.”

“En Blom?”

“Weet jij het?”

“Ik vraag het jou.”

“Ik weet het niet.”

Maas volgde de dialoog met verbazing en ontzag. Hij zat in

een commune en luisterde naar een gesprek tussen echte hippies. Twee jongens uit een wereld die hem beangstigde maar ook aantrok. Beer leek hem in de kern een aardige kerel, maar Kraai wekte voortdurend de indruk te zullen ontploffen. Maas was bang voor hem. En verontwaardigd, omdat Kraai hem negeerde.

Beer was naar de geluidsinstallatie gelopen en zette een langspeelplaat op. “Ken je dit?” riep hij zonder om te kijken. Maas begreep dat de boodschap aan hem was gericht en luisterde voor de vorm naar de klanken, maar wist al snel dat hij de muziek niet kon thuisbrengen.

“De Soft Machine”, riep Beer boven het geluid uit. “Te gek hè?”

Maas perste zijn lippen op elkaar en knikte zijn hoofd op het ritme van de muziek. “Te gek!”

“Zo, kan het niet wat zachter!” Klaaske kwam binnen met bier, wijn en cola voor Maas. “Hier, alsjeblieft.”

Maas pakte het glas aan en verloor zich een moment in de grote koolzwarte ogen van Klaaske. Maar ze reageerde niet. “Ik ga zo koken hoor”, riep ze naar Beer.

“Moet je nog kóken!?” Kraai keek haar verwijtend aan, boerde twee keer hard en ging languit liggen op de bank.

De lange, in het zwart geklede dertiger, die de kamer betrad, had warrig haar, droeg een bril met zilverkleurig montuur en kleine ronde glazen. Een poseur met een aarzelende tred. “O hoi, ik ben Blom”, stelde hij zich berekend verstrooid voor. “Kennis van Beer?”

“Collega”, vond Maas veiliger klinken. Hij wilde Beer niet in diskrediet brengen.

“Ik heb trek in soep. Is er soep?” Blom stelde de vraag niet aan iemand in het bijzonder en kreeg dan ook geen antwoord. “Is de krant er?” vroeg hij daarom, deze keer gericht.

“Daar. Kraai ligt er op.”

“O. Laat maar.”

Blom zette een paar ongerichte stappen in uiteenlopende richtingen en verliet de kamer in verwarring. Hij kwam terug in het gezelschap van een geopende fles bier en een gesprekspartner. Een stevige blonde boerenknecht. Ze schonken geen aandacht aan de

andere aanwezigen en voerden een moeizaam gesprek, dat vooral over geld ging, begreep Maas. Toen het onderwerp was uitonderhandeld viel het oog van de boerenknecht op Maas. Hij lichtte kort zijn hand op en groette onverstaanbaar.

“Eeuwke”, lichtte Klaaske toe. “Broer van Blom. Ze komen uit Drenthe.”

“O, prima”, vond Maas. Hij had verwacht dat de sfeer in een commune vriendelijker zou zijn en werd teleurgesteld. Hij voelde zich ook hier genegeerd en ongewenst. Klaaske maakte ook geen aanstalten om zich diepgaand met hem bezig te houden. Ze had een sigaret opgestoken en was dicht tegen Kraai aan gaan liggen. Ze bewoog haar lichaam een paar keer alsof ze ter plekke met hem de liefde wilde bedrijven. Vol ontzetting bekeek Maas het tafereel. Elk moment kon Beer in woede uitbarsten, vreesde hij. Maar Beer ging naast het duo op de bank zitten en streelde Klaaske’s voeten terwijl zijn aandacht primair bleef uitgaan naar de stereo-installatie. Maas begon zich steeds ongemakkelijker te voelen. Wat moest hij in deze onechte wereld? Hoe kwam hij hier weg?

Hij had de bonenmaaltijd smerig gevonden en moest die nacht onstuitbaar overgeven. “In de oorlog waren we blij geweest met bonen”, was het door hem heen geschoten en hij had moeten grinniken tussen twee golven maaginhoud in. Hij haalde zich de avond voor de geest en bedacht zich dat de openheid, die de relatie van Beer en Klaaske leek te karakteriseren, helemaal geen vrije liefde was. Beer was gewoon niet geïnteresseerd in Klaaske. Maas ging dat ook inzien op het werk, waar Beer alle vrije tijd doorbracht met Floor en niet meer met hem. De bezorgdheid van Klaaske was terecht, ontdekte hij. En Maas ontdekte nog meer. De gespreksthema’s in de commune waren niet erg gericht op liefde, vrede en begrip voor de medemens. Er waren narrige woordenwisselingen, die opmerkelijk vaak geld, drank en de auto betroffen. De auto was collectief bezit, begreep hij, en voortdurend onderwerp van twist. Sommige bewoners waren er bedreven in om de kleine, ongewassen Renault 4 CV met een bijna lege benzinetank voor de deur te parkeren en hem weer te gebruiken als een medebewoner het

autootje van een nieuwe voorraad brandstof had voorzien. Een handelwijze die niet van solidariteit getuigde en daarom lang en heftig werd becommentarieerd. De inwonend parasiet probeerde zijn gedrag te vergoelijken door te wijzen op eerder betaalde rekeningen voor sigaretten, kokosmakronen en bier, maar die uitgaven werden te mager geacht om het uitgespaarde benzinegeld te compenseren. Het steekspel vulde de avond.

Alle bewoners van het huis hadden bescheiden uitzendbaantjes bij overheidsinstellingen, maar zonder uitzondering waren ze overtuigd van hun belangwekkende rol in de noodzakelijk geachte omverwerping van de verderfelijke klassenmaatschappij. Ze pakten het grootkapitaal niet bij de kladden door politiek actief te worden, maar holden het systeem uit door in kolderieke kledingcombinaties op het werk te verschijnen, of door stelselontwrichtende vragen te stellen aan hun leidinggevenden. Het systeem veranderde daardoor niet wezenlijk, maar 's avonds maakten ze goede sier met uitgesponnen verhalen over hun 'helemaal te gek' gedrag, terwijl ze lurkten aan hun filtersigaretten en flesjes goedkope pils. Toch bleef Maas er komen. Hij had er op zijn minst het gevoel deel te nemen aan het echte leven. Dat speelde zich niet af in de kleine voorkamer van zijn geboortehuis, waar hij op bed lag en geluidsbanden afspeelde op zijn plastic bandrecorder van Aristona, een inferieur B-merk van Philips.

Een bijzondere passant was de man die zij Connaisseur noemden. "Zeg maar niet te veel tegen hem", had Beer geadviseerd. "Connaisseur is een beetje onvoorspelbaar." Maas had de langharige, bebaarde en blootsvoets gaande Fransman geobserveerd en vastgesteld dat het inderdaad een vreemde snuiter was. Connaisseur was veel ouder dan de andere bewoners van het pand en hij wekte de indruk voortdurend op een andere plaats te verkeren.

"Hij kan opeens heel agressief worden", waarschuwde Beer. "Het verhaal gaat dat hij in Frankrijk vaak op strooptocht ging. Dan brak hij kelders open om wijn te stelen, want hij had een niet te lessen dorst. Nog steeds trouwens. De dorpsbewoners wisten dat Connaisseur de dader was, maar iedereen was bang voor hem."

"Dat kan ik me voorstellen", reageerde Maas ontdaan.

“Hij woonde er met zijn dochter, maar die is uiteindelijk het huis ontvlucht. Connaisseur had een buks en als hij dronken was schoot hij op alles wat bewoog. Of niet bewoog. Toen hij de linnenkast doorzeefde omdat hij vermoedde dat de minnaar van zijn vrouw zich daarin verborgen hield, is zijn dochter weggelopen en nooit meer teruggekomen.”

“En?” wilde Maas weten, “zat de minnaar in de kast?”

“Zijn vrouw was al tien jaar dood.”

“Zo”, was alles wat Maas kon uitbrengen. Hij bekeek de Fransman met een mengeling van ontzag en afgrijzen, en besloot hem te mijden.

En zo werd het kerstmis. De aanloop naar het feest vervulde Maas elk jaar met ongefundeerde blijdschap en verheven gedachten. De verlichte straten, de kans op sneeuw, een onwaarachtige welwillendheid onder mensen, het kerststalletje op het theemeubel, het waren allemaal voorboden van een mooie tijd. Maar die viel altijd tegen. Het was elk jaar plotseling 24 december en dan was het feestelijk vooruitzicht voorbij. Dan werd duidelijk dat er ook dat jaar geen sneeuw zou vallen. Meestal viel er op beide dagen een druilerige regen. De laatste illusie van een warme viering ging verloren bij het optuigen van de karige kerstboom, die Commerina van de markt had meegenomen. Ze wachtte elk jaar tot het afbreken van de kramen op kerstavond en wees dan op de resterende voorraad naast een verkooppunt.

“Wat durf je nog te vragen voor die tak?” vroeg ze de koopman misprijzend en ze maakte aanstalten om door te lopen. “Dat is helemaal geen slecht boompie”, reageerde deze dan op zijn *qui vive*. “De kwaliteit was dit jaar opperbest. Voor jou vijf gulden.”

“Ik geef je een riks”, bood Commerina dreigend, waarna ze de boom voor vier gulden mocht meenemen. Thuis zette ze haar trofee, die bij het overschrijden van de voordeurdrempel al verontrustend in de rui bleek te zijn, op een tafel, zodat de combinatie tafel-boom nog enige hoogte bereikte.

De elektrische Philipskaarsjes die de boom zijn winters romantische aanblik moesten geven, waren elk jaar kapot. Verbeten vloekend wisselde Rinus de lampjes, draaide ze los en weer vast en

zocht vergeefs de reserve-exemplaren. Een jaar is lang en Rinus was vergeten dat hij een twaalf maanden eerder het laatste exemplaar had verbruikt.

Het eindigde er steevast mee dat Commerina stampvoetend de portiektrap naar ome Jan beklom om een kaarsje te lenen. Maas bezag het folkloristisch tafereel elk jaar met schrik: de stemming in huis was onheilspellend. Als Rinus uiteindelijk de vierentwintig lampjes brandend had gekregen en ze naar eigen inzicht had verspreid over de takken, betrad Commerina de kamer. Aanvankelijk zwijgend, op enige afstand, maar allengs naderbijsluitend en temend commentaar leverend. "Ik vind die twee een beetje te dicht bij elkaar staan, vind je ook niet?" Rinus zuchtte of gromde dan iets onverstaanbaars, deed een stap naar achteren en bekeek zijn ontwerp.

"Ik zie niet wat je bedoelt."

"Die twee, op die tak."

"Welke tak!?"

"Boven dat kale stuk, waar de naalden al van af zijn."

Dat was geen loze opmerking van Commerina, er zat een verwijt in, dat alleen de oppassend toehoorder opmerkte. Wat Commerina zei was: "Je bent zo wild tekeer gegaan dat de naalden van de takken zijn gevallen." Rinus ving die boodschap feilloos op en pareerde de aanval kribbig:

"Die naalden waren er al af toen jij hem kocht. Als je hiervandaan kijkt zitten de kaarsjes goed."

"Maar kijk dan: als je de kamer binnenkomt zitten ze vlak boven elkaar."

"Zeg maar waar ze moeten!"

"O, als je zo reageert, laat ze dan maar zitten."

"Waar moeten ze heen?"

"Maakt niet uit, het is jouw boom."

"Volgend jaar mag Abe het doen."

"Ik zal het onthouden!"

Commerina was een vrouw met een neiging tot obstinatie en ze was er slecht in die te bedwingen. Met driftige stappen en een ver-

beten grimas op haar gezicht verliet ze de kamer. Nadat Rinus laf de kaarsjes had verplaatst, ruimde hij zwijgend de lege doos op, pakte een krant en ging de nieuwspagina's bekijken zonder een bericht te lezen.

“O. Meneer heeft er geen zin meer in?”

Commerina had de kamer opnieuw betreden, bekeek de kale boom met nutteloos brandende kaarsjes en opende zwaar zuchtend de doos met versierattributen. Wild, een korte maar verwoestende bui van vallende naalden veroorzakend, waardoor de boom al op kerstavond in wintertooi was gehuld, hing ze de kitscherige ballen, klokken, kerstmannen, trompetten, engelen, eikels, auto's en andere snuisterijen aan de takken. Maas zag het van een afstand aan. Als kind was hij geroerd geweest bij het weerzien met de kerstversieringen die de rest van het jaar weggestopt waren onderin de rommelkast. Hij had het zilverkleurige vogeltje, waarvan de nylon verenstaart ooit tot een zwart puntje was verbrand toen hij te dicht bij een kaarsvlam kwam, teder in zijn hand gehouden, het tere trompetje aan zijn lippen gezet, erin geblazen en vastgesteld dat het instrument geen geluid meer voortbracht. Het had hem teruggevoerd naar vroegere kerstvieringen, die zijn herinnering had bijgekleurd en mooier leken dan ze in werkelijkheid waren geweest. Zoals dat jaar, toen buurman Dijkstra op tweede kerstdag verslagen kwam vertellen dat Martin was overleden. Martin woonde drie huizen verder en Maas had ooit met hem gestreden om het straatkampioenschap stoepranden. Maas had gewonnen en de jongens hadden hem uitgejouwd. Hij had het niet geweten. Pas na het toernooi had hij gehoord dat Martin ziek was, heel erg ziek. Hij kwam niet meer buitenspe-len. Het was de eerste keer dat Maas werd geconfronteerd met de dood. Martin was tien jaar oud geworden. Hij had vreselijke pijnen gehad. Zijn gegil was door de muren heen gekomen, hoorde hij buurman Dijkstra in de vestibule tegen Rinus zeggen. Het was iets in zijn lies. Een bobbel die groter werd. Vanaf dat moment betastte Maas bezorgd de binnenkant van zijn been als hij moest plassen. Daar kon de dood toeslaan, had hij begrepen. Ook als je tien jaar oud was. Hij herinnerde zich de bedrukte stemming

nadat Dijkstra was vertrokken. “Martin?” had hij Commerina kil horen zeggen, “dat kon je toch zien aankomen?”

“Moeten we naar de begrafenis?” had hij vader fluisterend horen vragen. En moeder horen antwoorden: “Ben je mal! Wat hebben we nou voor contact met die mensen?”

Het klokje herinnerde hij zich ook. Het had een mooie van oranje naar bruin verlopende kleur. Van het uiteinde was een stukje afgebroken, maar het overleefde elke kerstviering. Met de ballen had Maas minder affiniteit. Ze waren niet uit elkaar te houden en elk jaar sneuvelde er wel een bij het aftuigen van de boom. Het was riskant om met ballen en pegels een emotionele band op te bouwen, leerde hij. De relatie lag snel aan scherven.

Hij werd geacht mee te gaan naar de nachtmis in de rooms-katholieke kerk van de Heilige Theresia van het kindje Jezus. Een mondvul, maar het was de naam van de parochiekerk op de hoek van de Dierenselaan en de Apeldoornselaan. Elk jaar treuzelde het gezin zo lang dat de kerk bij binnenkomst tot de laatste zitplaats bezet was. Commerina was de enige van het gezelschap die er in slaagde voor zichzelf een plaats te bemachtigen door naast een bank te gaan staan en veel te zuchten. Er was dan altijd iemand die haar zijn plek aanbood. Of de hele rij schikte iets in, zodat extra ruimte werd gecreëerd.

Maas hing achterin de kerk tegen een pilaar, die hem het zicht op het altaar ontnam. Hij richtte zijn aandacht daarom vooral op zijn in het zwart geklede moeder, die afwisselend zittend en knielend de viering over zich heen liet komen. Maas geneerde zich voor de vrome pose die zijn moeder aannam. Met gevouwen handen en gesloten ogen prevelde ze de standaardgebeden mee en als het kerkkoor een lied aanhief, zong ze overdreven hard mee.

De gedragen sfeer van de bijeenkomst maakte aanvankelijk iets goed, want Maas had een sentimentele inborst, maar na een uur begon het hangen in de van wierook bezwangerde atmosfeer hem zwaar te vallen en prikten zijn ogen hinderlijk. Om voor Maas onbegrijpelijke redenen bestond een kerstnachtmis uit drie eucharistievieringen achter elkaar, alsof een scheidsrechter na een voltooide voetbalwedstrijd zou zeggen: kom op, we doen er nog een. En nog

een. De dienstdoende priesters wikkelden de tweede en derde mis altijd met prijzenswaardige spoed af, maar de plechtigheid nam alles bij elkaar toch al snel een uur en drie kwartier in beslag. Het laatste 'gaat nu allen heen in vrede en zegene u de almachtige god' was voor hem dan ook de verlossing uit het religieuze vagevuur.

Buiten wensten de nachtelijke kerkgangers elkaar een zalig kerstmis en keken er blij en veelbelovend bij.

De wandeling naar huis vond Maas op een aangename manier spannend. Zijn adem condenseerde in de kille buitenlucht en sloeg terug op zijn koude wangen. De frisse decemberlucht verjoeg de wierook uit zijn neus en de geheimzinnige stilte van de verlaten straten prikkelde zijn fantasie. Hier en daar brandde licht achter een raam, maar de meeste huizen waren donkere gaten die alle energie uit de nacht leken op te zuigen. Alleen de voetstappen van het zwijgende gezin weerklonken tussen de huizen. Verder was het stil. Er reden geen auto's, geen bussen en geen trams. Kerstnacht was een beloftevolle nacht en soms voelde Maas zich veilig en gelukkig. Maar de betovering duurde nooit lang.

Thuis werden zware winterjassen afgepeld, mutsen en hoeden op de kapstok gelegd en zelfgebreide dassen netjes opgevouwen. Commerina liep zwijgend naar de keuken, Abe nestelde zich op het toilet en Maas vluchtte naar de cocon van zijn veilige kamer.

Rinus hing zijn lange zwarte jas op een kleerhanger in zijn kast in de salon en zette zich naast de kerstboom in zijn vaste stoel. Dijk en Griet waren er niet. Dijk was verpleegster geworden en woonde een kleine ruimte in het ziekenhuis waar ze werkte. Griet was 'op kamers' gegaan om de permanente ruzies met haar vader te ontlopen. Haar vele vrijers, voortdurende geldzorgen en baanwisselingen stoorden Rinus, die rust in huis wilde hebben.

"Mooie mis", stelde Commerina voor zichzelf vast. Haar gedachten waren nog bij de kerkdienst en ze neuriede zacht de melodie van het Credo (in unum Deum, patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium).

"Help je mee met tafeldekken?" Ze probeerde het vriendelijk te vragen, maar dat lukte haar niet. Ze kon het niet. Zuchtend begaf Rinus zich naar de achterkamer, waar hij met hoorbare te-

genzin de borden van het zondagse servies op tafel plaatste. Het nachtelijke kerstontbijt was traditie, maar de sfeer haast vijandig. “We zijn met zijn vieren hè”, voegde Commerina overbodig toe - Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. Rinus reageerde niet en geeuwde een paar keer luid. “We maken het niet zo laat hè?” stelde hij gebiedend voor. Rinus kon slecht tegen doorwaakte nachten.

“Zal ik een plaatje opzetten?” Abe sjouwde zijn platenkoffer naar binnen en haalde er de drie kerstalbooks uit die hij bezat. “Doe maar de Wiener Sängerknaben”, verordonneerde Rinus elk jaar, “maar niet te hard. De burens slapen al.”

De klanken van het kinderkoor stemden Maas melancholiek. Hij wist dat de serene sfeer van de kerstnacht kort duurde en gevolgd zou worden door de deceptie van Eerste en de Tweede Kerstdag, maar even droomde hij weg en fantaseerde over liefderijke samenkomsten in sfeervol verlichte kerkjes in besneeuwde dorpjes tussen beschermende bergen. Dichter bij het geluk zou hij niet vaak komen.

Verdomme! Kwart voor twaalf! Met dichtgelijmde slaapogen sloeg hij de dekens van zich af. Iemand trok de wc door, maar van echt leven in huis was nog geen sprake. Eerste Kerstdag. Half verslapen. Zo begon het elk jaar. Vreemd, dacht hij, dat een mens elk jaar naar iets kan toeleven, in de overtuiging dat het prettig gaat worden en telkens als het moment is aangebroken, zich realiseert dat het de vorige keer helemaal niet prettig was en ook deze keer niets zal voorstellen. Onvast stapte hij de gang in op weg naar het toilet. Commerina kwam de keuken uit en keek hem vernietigend aan. “Blijf je niet de hele dag in je pyjama lopen!” beet ze hem toe. “Het is wel Kérstmis.”

Hij reageerde niet, stapte op de wc af en pakte de klink van de deur om haar te openen. “Bùùùzzèt!” klonk het triomfantelijk vanuit de gesloten ruimte. Abe las langdurig kranten en tijdschriften op het toilet. Als Rinus daartegen bezwaar maakte, loog Abe dat hij een moeilijke stoelgang had en wilde voorkomen dat hij aambeien kreeg.

“Jezus”, vloekte Maas, “duurt het nog lang!?”

“Ik zit er nét op!” jubelde Abe.

De deur van de ouderlijke slaapkamer opende zich en vader Rinus stapte in pyjama, tandeloos en ongeschoren, de gang in. Nors pakte hij de kruk van de wc-deur en rammelde er driftig aan. “Schiet je op! Die flauwekul altijd. Ik moet nodig.”

“Ik zit nét!”

“Het is geen bibliothéék!”

Het was geen verheffende dialoog, zeker niet voor de gewijde ochtend van Eerste Kerstdag, maar het was traditie. “Gezellig hoor!”, recenseerde Commerina het ochtendlijke samenzijn dan ook treffend. “Het is hier altijd zó gezellig! Zalig Kerstmis.”

Maas was gewend aan het ritueel. Zuchtend draaide hij zich om en liep de gang in. “Ja, ga maar weer naar je kamer”, bitse Commerina achter zijn rug. “Gezellig.”

Ze gebruikte het nietszeggende woordje vaak. Gezellig. Maar als geen ander was Commerina in staat de sfeer in haar omgeving te vergiftigen met valse opmerkingen en bokkig gedrag. Commerina was een ongelukkige vrouw. Het leven had haar niet gebracht waarop ze als jong meisje had gerekend en ze gaf anderen daarvan de schuld. Vooral Rinus verweet ze haar ongeluk, want als kind was haar verteld dat op een dag een prins op een wit paard zou langskomen en haar zou meenemen naar een mooie plek waar ze kinderen zou krijgen en gelukkig en welvarend zou worden. Maar Rinus was geen prins. Hij had zijn vrouw zien veranderen van een jong meisje in een bitse vrouw van middelbare leeftijd. Soms bekeek hij haar en verbaasde zich over de metamorfose die zich sluipend had voltrokken. Ergens was het misgegaan, realiseerde hij zich. Maar waar dat precies was, had hij nooit achterhaald. Hij had er ook niet veel aandacht aan geschonken.

Na de Eerste werd het Tweede Kerstdag. De vooroorlogse woning had geen badgelegenheid. Maas waste zich provisorisch bij het aanrecht in de keuken. De meeste aandacht ging uit naar zijn haar, dat in een lang donkerbruin gordijn in de gootsteen hing terwijl het lauwwarme water er doorheen stroomde. Hij had het gewas-

sen met een bolletje eiershampoo. Tevreden tastten zijn vingers door het resultaat: een volumineuze bos glad, schoon haar, dat een beetje piepte als de haren langs elkaar wreven. Voorzichtig tilde hij zijn hoofd als een druipende zwabber uit de gootsteen en met gesloten ogen zocht hij de sleetse handdoek die hij had klaargehangen. Terwijl hij zijn haar stevig droogwreef, dwaalde zijn blik door het raam van de keukendeur naar buiten. Om goed te kunnen zien moest hij een kijkgat maken in de condensaanslag. Het was druilerig weer, zag hij, maar het regende niet voortdurend. Tweede Kerstdag. Vandaag zou hij naar Beer en Klaaske gaan. Ze hadden hem uitgenodigd en hij had enthousiast gereageerd. Nu alleen nog even moeder informeren, want dat was hij vergeten. Of liever: dat had hij uitgesteld, want hij zag op tegen de confrontatie, zoals hij tegen elke confrontatie opzag. Ze zou ontploffen, wist hij, en klagen dat ze op hem had gerekend met eten en nu bleef zitten met niet-geconsumeerde boontjes en aardappelen.

“Ben je klaar?” Commerina klopte hard op de gesloten keukendeur. “Opschieten want ik wil koffiezetten.”

“Wacht maar even”, antwoordde Maas in zichzelf, maar hij begreep dat hij in het vooruitzicht van een moeilijk gesprek niet te veel moest provoceren. “Twee tellen”, riep hij daarom vanonder zijn handdoek, in een manmoedige poging meegaand te klinken. Hij trok snel een schoon hemd en zijn donkerbruine corduroy broek aan. Hij schaamde zich nog altijd voor zijn magere benen, zelfs tegenover zijn moeder. “Klár!” riep hij uitnodigend en hij draaide de keukendeur van het slot. Commerina duwde hem kordaat opzij. “Sjonge wat duurde dat lang. En wat hangt hier een stoom. Heb je het bovenlicht niet open gedaan? Ga eens opzij, even de keukendeur openen. En dwel je de vloer even? Allemachtig, fijne kerstdagen.”

Maas verbaasde zich niet over haar reacties en liep de keuken uit. Het was misschien beter om even te wachten met de mededeling dat hij ’s middags zou vertrekken en ’s avonds niet zou mee-eten.

Het was een Tweede Kerstdag zoals die niet behoorde te zijn, maar elk jaar was: zes graden Celsius en een fijne *drizzle*, zoals de Brit een milde bui haast voelbaar verwoordt. Maas vloekte op zijn fiets. Het

vertrek van huis was gegaan zoals verwacht, met veel geschreeuw en valse verwijten. Er zou duur eten overblijven door zijn afwezigheid. Hij had het gelaten over zich heen laten komen en was op pad gegaan naar het dubbele bovenhuis waar Beer en Klaaske hem hadden genodigd voor een kerstmaal. De regen doorweekte langzaam zijn wollen jas en liep in straaltjes via zijn haar in zijn nek. Hij zou er vreselijk uitzien, dacht hij en vloekte nog eens stevig. “Gadverdamme, wat een tyfusland.” In zijn machteloze woede bekommerde hij er zich niet om of iemand hem kon horen. “Zalig kerstmis”, dacht hij er achteraan, met de kleine dosis zelfspot die hij kon opbrengen. Het was een flinke fietstocht door de grijze, natte en verlaten stad, maar na een half uur rondde hij de laatste bocht naar de straat van Beer en Klaaske. Zijn oog viel meteen op de ongewassen Renault 4 CV van de bewoners. De aanblik verontrustte hem. Hij had gehoopt dat Beer en Klaaske alleen thuis zouden zijn, maar kennelijk waren ze er ook: de *wanna be hippies*, die Maas verachtte, maar die hem ook angst inboezemden. Kort overwoog hij om te keren, maar gezien de stemming thuis leek hem dat geen verstandige keuze. Traag besteeg hij de tweeëntwintig granieten treden van de portiektrap en niet bepaald van harte trok hij aan de verweerde koperen knop die via een ingenieus stelsel kabels en stangen de bel in de gang deed rinkelen. Het duurde lang voordat de deur geopend werd en weer overwoog Maas om te keren. Maar de harde klik van een slot dat wordt ontgrendeld ontnam hem zijn keuzemogelijkheid. Hij keek in de ogen van een hem onbekend meisje, dat weinig uitnodigend terugkeek. “Yes?” Het klonk afwijzend en Maas’ twijfel verhevigde zich. “Hallo”, introduceerde hij zichzelf, “ik kom voor Beer en Klaaske.”

“Klòòòòòòòòs!” Ze bekeek de druipende, onaantrekkelijke bezoeker niet lang en liep weg van de deur. Maas had geen zin om in het tochtige portiek te wachten en volgde haar schoorvoetend de gang in.

“Hee Maas”, kwam Klaaske hem enthousiast tegemoet. “Gelukkig Kerstmis. Wat zie je er uit!”

“Dank je. Jij ook vrolijk kerstfeest”, antwoordde Maas in minneur. “Wat een pokkenweer.”

“Geeft niet joh, binnen is het lekker warm. Ze zijn er allemaal.”

Klaaske bedoelde het als aanmoediging, maar Maas schrok en betreurde zijn keuze opnieuw. Met tegenzin volgde hij haar naar de kamer van waaruit een onbestemde geur en moeilijk te definiëren klanken kwamen.

“Jongens, Maas!”

Klaaske's introductie maakte geen indruk. De gesprekken werden niet onderbroken en er draaide zich geen enkel hoofd in zijn richting. De gordijnen waren gesloten en er brandde geen elektrisch licht. In het schijnsel van verspreid opgestelde kaarsen ontwaarde hij een zestal schimmen op de bank en in de fauteuils.

“Hee collega”, klonk het, vanuit de schemering. Zijn ogen wendden aan de duisternis en hij herkende Beer, die hem naderbij wenkte en hem een vredige lach schonk. “Neem een haal, man. Het is Kerstmis, McManus, neem een haal. Merry Christmas!”

Beer hield hem een vormeloze sigaret met een gelig uiteinde voor. Maas wist wat er van hem werd verwacht en hij durfde niet te weigeren. Voor hij de rookwaar zijn lippen zette, bekeek hij Beer onderzoekend. Er was iets met hem, dacht hij te zien. Zijn ogen tuurden waterig in onbestemde verten, alsof hij verkouden was en zijn stem had onvast geklonken.

“Zalig Kerstmis Beer”, sprak hij schuchter en tilde de sigaret op als een glas om mee te proosten. Daarna zette hij hem aan zijn mond. Hij kokhalsde toen zijn lippen het koude speeksel van eerdere gebruikers proefden en hij zoog voorzichtig de rook naar binnen. Hij was geen geoefend roker en de binnenkomende gassen alarmeerden zijn keel. Met moeite kon hij een hoestbui onderdrukken. Beer was hem tijdens de handeling verwachtingsvol blijven aanstaren. “Te gek hè?” rekende hij op Maas' instemming. “Zwarte Libanon. Meegebracht door Zechariah en Eva.” Zijn korte hoofdknik wees op een gebilde jongen met zwart krullend haar, scherpe neus en priemende ogen. Naast hem zat het meisje dat de deur voor hem had geopend en was verdwenen. “Zechariah komt uit Schotland en Eva is Spaanse”, legde Beer ongevaagd uit. Ze zijn op wereldreis en blijven hier een paar weken.”

“Zo, wereldreis. Te gek”, leek Maas. “Waar zijn ze al geweest?”

De tabaksrook prikkelde zijn ogen, zodat hij ze moest dichtknijpen om de pijn met traanvocht te verdrijven. Het begon een hinderlijke kwaal te worden.

“Nog niet zo ver”, reageerde Beer met onbestemde blik. “Ze zijn vorige week vertrokken bij de ouders van Zechariah. Die hebben een huis in Amsterdam. Over een paar weken trekken ze verder naar de ouders van Eva. Die wonen tijdelijk in Brussel. Ze willen naar Rusland en Cuba om de overeenkomsten tussen christendom en communisme te onderzoeken. Ze vinden dat Karl Marx en Jezus Christus erg op elkaar lijken.”

“Zo”, vond Maas nog maar eens. “Interessant. Werken ze als onderzoeker?”

“Nog niet”, antwoordde Beer. “Zechariah werkt als invalkracht in de keuken van Charcoal op de Denneweg, zodat ze de trein naar Brussel kunnen betalen. Eva is tussen twee banen in. Voel je al iets?”

“Of ik al...? Ah: de sigaret! Een beetje misschien”, jokte Maas, want hij voelde zijn stemming niet veranderen. De anderen kennelijk wel, want er klonk aanstellerig gegiechel in de ruimte.

“Had je een leuke eerste kerstdag?” wilde Beer weten.

“Ging wel”, hield hij zich op de vlakte. “Een beetje saai. Maar dat hoort erbij hè?” Hij probeerde zich flinker voor te doen dan hij zich voelde, want de zoveelste teleurstellende kerstviering had invloed op zijn stemming. “En jij?” voelde hij zich verplicht aan Beer te vragen.

“Wij?” Beer leek de vraag te proeven voor hij antwoord gaf. “Ging wel. Verplicht bezoek aan de ouders van Klaaske.”

“In Zeeland”, begreep Maas.

“Ja, in Zeeland”, antwoordde Beer mat, waaruit Maas begreep dat het geen enerverend samenzijn was geweest.

“Klaaske’s ouders zijn nogal, eh.... kerkelijk. Vooral haar vader. Het was dus vroeg opstaan, kerkbezoek, gesprekken over het geloof, werk en een gezin stichten. Dat soort dingen. Je kent ze wel.” Hij keek Maas troebel in de ogen en deed er verder het zwijgen toe.

“De broer en zussen van Klaaske waren er ook”, vervolgde

hij. “Ik heb niks tegen die mensen, hoor. Maar ze zijn een beetje burgerlijk, weet je, dus na een dag heb ik het wel gezien. Klaaske’s jongste zus is met ons meegereden. Is wel een grappig ding. Ze blijft tot oud en nieuw logeren.”

“Leuk”, leek Maas een passende afsluiting van het gesprek. Hij zag Beer een nieuwe trek van zijn sigaret nemen en vredig wegzakken in zijn fauteuil.

“Ik heb eten klaar. Iedereen neemt wel een bord op schoot hè?” Klaaske stond in de deuropening met een glas wijn in de ene en een sigaret in de andere hand. Naast haar zag hij de contouren van een kleinere gestalte. Door het tegenlicht vanuit de gang kon Maas weinig anders onderscheiden dan een silhouet, maar dat was ontegenzegglijk van een vrouw. Klaaske’s jongere zus, veronderstelde hij. Niet alleen was ze kleiner dan Klaaske, ze leek ook dikker. Toen ze terugliep naar de keuken zag Maas dat ze lang donker krullend, haast kroezend haar had en gekleed was in een weinig flatteuze paarse ribfluwelen broek, die haar properig maakte. Blom, Eeuwke, Zechariah, Eva, Kraai, Connaissance en Lodie, een jongen van goede komaf, die het huis alleen bewoonde als hij door een vriendin op straat was gezet - wat vaak gebeurde - waren opgestaan en pratend en rokend naar de keuken gelopen. “Strak plan. Zullen we maar, McManus?” stak Beer zijn hand uit om hem uit de stoel te trekken. “Straks is alles op.”

“Dat zou zonde zijn”, was de snedigste reactie die Maas kon bedenken.

De keuken was vol. Acht mensen waren doende een bord te veroveren en dat te vullen met een moeilijk te definiëren substantie, zag Maas. Peen-en-uien, leek hem. “Een overgewaardeerd gerecht uit de vaderlandse keuken”, mompelde hij binnensmonds. Maar dichterbij gekomen rook hij iets anders. Niet dat hij het kon thuisbrengen, maar het was zeker geen peen-en-uien. “Kom maar Maas”, nodigde Klaaske hem naar het gasfornuis, waarop een grote pan stond. “Kijk maar eens of je dit lekker vindt. Ik hoorde van Beer dat vegetarisch eten je de vorige keer goed bevallen is.”

“Stik”, dacht Maas, “waarom probeer ik toch altijd iedereen naar de mond te praten? Ik ben er ziek van geweest. Dát had ik moeten zeggen.”

“Hier, neem maar lekker veel.”

Het gewicht van de volle lepel eten verraste hem. Met moeite bracht hij zijn arm terug in horizontale positie. “Dank je”, hield hij zich groot. En met een vol bord niet thuis te brengen voedsel manoeuvreerde hij zich een weg naar de uitgang van de keuken om via de overloop terug te keren naar de woonkamer.

“Hoi”, klonk het van linksboven. Verrast keek hij omhoog. Het jongere zusje van Klaaske schreed de binnentrap af die naar de bovenverdieping leidde. Zonder dat het hem was opgevallen had ze de drukke keuken verlaten om zich om te kleden. Ze droeg een kanten blouse en een lange lila rok, waardoor ze slanker en vrouwelijker toonde. Maas zag nu voor het eerst haar grote bruine ogen, die hem indringend aankeken.

“Hoi”, groette hij verlegen terug en hij voegde er een onhandige knipoog aan toe. “Zal ik me even voorstellen?” vroeg het meisje vormelijk. Maas hoorde een accent in haar stem dat hem aan Vlaanderen deed denken, maar ze had ook de intonatie van de gereformeerde voorgangers die hij weleens op de televisie had horen preken. Ze articuleerde zorgvuldig, alsof je haar boodschap niet mocht misverstaan. “Ik heet Bertha. Ik ben de zus van Klaaske.”

“Hoi, ik ben Maas, collega van Beer. Ik kom hier vaak”, overdreef hij, om indruk te maken. “Heb je al wat te eten?”

“Ik hoef niets.” Ze keek er benauwd bij, alsof ze geteisterd werd door hevige maagkrampen. “Ik heb een paar roseetje op en ik ben een beetje misselijk. Misschien valt het verkeerd.”

“Vervelend”, vond Maas gemeend. “Wil je iets anders: water, een aspirientje?” probeerde hij gevat te zijn.

“Nee, dank je.” Ze trok haar gezicht in een grimas die walging moest uitdrukken. “Ik denk dat ik dan meteen over mijn nek ga.”

“Vind je het erg als ik even wat eet?”

“Nee hoor, let maar niet op mij.”

Ze stond nu naast hem en leek minder klein dan hij aanvankelijk dacht. “Weet je wat”, opperde Maas, ongebruikelijk daadkrach-

tig, “ik hoef eigenlijk ook niet te eten, want ik kan niet zo goed tegen vegetarisch. Laten we even daar gaan zitten.” Hij bracht het bord onaangeroerd terug naar de keuken nadat hij zich er van had vergewist dat niemand hem zag.

“Zo, zitten we dan.” Maas was geen boeiend verteller en zeker niet bedreven in gespreksopeningen. Hoopvol keek hij Bertha aan, maar ook zij leek niet van plan een sprankelende dialoog op te zetten. Ze had haar benen onder haar lichaam opgetrokken en steunde met haar rechterarm op de leuning van de bank. Haar ogen doorzochten de kamer en bleven rusten op Eeuwke. Ze bekeek hem welwillend. Er verscheen een lichte glimlach op haar gezicht en bij elke opmerking van Eeuwke lachte ze net iets te hard.

“Hou je van Carmiggelt?” Het was een onbeholpen poging om de aandacht van het meisje te trekken.

“Van wie?” keek ze hem verstoord aan. Eeuwke was juist een grap aan het vertellen.

“Carmiggelt”, herhaalde Maas. “De schrijver.”

“Nooit van gehoord”, antwoordde ze ongeïnteresseerd en ze richtte haar aandacht hernieuwd op Eeuwke.

“Vertel hem nog eens Eeuw, ik werd even afgeleid”, riep ze door de kamer, terwijl ze geraffineerd een stukje dijbeen liet vrijkomen.

Eeuwke begreep de uitnodiging en kwam naast haar op de bank zitten. Bertha liet toe dat hij haar sensueel omarmde en wel lustig over haar vrijgekomen linker dijbeen wreef.

“Een man en een vrouw liggen te neuken”, begon Eeuwke zijn verhaal met onverminderd enthousiasme. “Opeens ziet de man de tenen van de vrouw ritmisch meebewegen, dus hij stopt en vraagt haar: wat doe je met je tenen? Zegt de vrouw: ik heb mijn panty nog aan!”

Maas vond de grap met een korte gnuif ruim beloond, maar Bertha klapte voorover om uiting te geven aan haar plezier. Eeuwke begreep dat dit een moment was waarop toenaderingspogingen kansrijk waren en zoende haar intiem op de mond. Maas zag met afschuw hoe Eeuwke’s sterke mannenarmen Bertha in een onontkoombare greep namen en hoe ze dat zonder protesteren onderging.

Maar even onstuimig als de omhelzing begonnen was, kwam er een eind aan. Eeuwke leek opeens genoeg te hebben van de stoepartij. Hij liet Bertha los en stond op.

“Je vriend?” zag Maas zijn kans schoon voor een herstart van het gesprek.

“Wie?” zocht Bertha bedenktijd. “O, Eeuwke. Nee hoor, ik ken hem eigenlijk nauwelijks. Hij heeft gevreeën met Klaaske, voor ze Beer leerde kennen. Maar waarom dacht je dat?”

“Nou ja”, probeerde Maas de juiste woorden te vinden, “jullie waren nogal...”

“Ah: intiem!” vulde Bertha aan, verguld door de belangstelling.

“Zoiets, ja”, meende Maas.

“Ach, dat gebeurt”, sprak ze achteloos. “Mijn verkering is net uit. Dan zoek je troost.”

“Vervelend voor je”, vond Maas meelevend. “Was het lang aan?”

“Acht maanden”, loog ze er vier bij. “En hij had een auto.” Het leek haar passend de verloren relatie in waarde uit te drukken.

“Waardoor ging het uit?” probeerde hij het gesprek gaande te houden.

“Door mijn vader”, acteerde ze verdriet. “Mijn vriend was niet gereformeerd en vond het geloof maar niets. Dat pikte mijn vader niet.”

“En dus heb je het uitgemaakt?” concludeerde Maas, met een lichte aarzeling.

“Hij had me ook een keer zien vrijen op de dansvloer, in een discotheek. Het stelde niets voor, maar hij was erg kwaad.”

“Dat was misschien wel eerder de reden voor het stuklopen dan de opstelling van je vader”, veronderstelde Maas tactloos. Hij zag Bertha verstrakken.

“Wat voor werk doe jij?” deed ze een opzichtige poging om het gesprek een andere wending te geven.

“Ik? Ach, van alles wat, maar ik word onderzoeksjournalist”, probeerde Maas indruk te maken. “Ik wil onrecht aan de kaak stellen.”

“Onderzoeksjournalist? Zo, te gek zeg”, raakte ze geïnteresseerd. “Kun je zo goed schrijven?”

“Gaaf wel”, antwoordde Maas, zo onderkoeld mogelijk. “Ik schrijf ook grappige korte stukjes. Columns, zeg maar. Ik kan je wel eens wat sturen.”

“Wauw, te gek. Ik schrijf poëzie. Wil je eens wat lezen?” Hij voelde dat hij de aandacht van Bertha had. Ze sprong van de bank, trok de onderzijde van haar jurk tot boven haar kuiten om niet te struikelen en snelde naar de kamerdeur. Bij terugkeer had ze een map in haar hand, waaruit ze een dubbelgevouwen vel papier trok. “Hier, lees maar. Heb ik gisteren gemaakt.”

Gespannen wachtte ze op zijn reactie.

*‘Alleen’, las hij, ‘met de muren om mij heen,
Waar ging jij heen, wat deed ik verkeerd,
Heb ik je bezeerd,
Kan ik je vertellen
Dat ik je nooit heb willen kwellen,
Dat ik van je hou,
Als een man houdt van een vrouw
En een vrouw houdt van een man
Zolang het kan, zolang het kan
Kom terug, o kon dat maar
Dan gingen we verder, met elkaar
want voor elkaar zijn wij geschapen
en niet als nu, dat wij gescheiden slapen.’*

Maas staarde zwijgend naar het papier en zocht naar woorden. Hij vroeg zich af hoe iemand zo’n tekst op papier kon zetten en hem een ander wilde laten lezen. Maar hij kon haar onmogelijk zijn wrede oordeel vertellen. Er viel hem een elegante oplossing in.

“Uit het hart gegrepen hè? Het verdriet komt je tegemoet.”

Dat was mooi: hij veroordeelde het vers niet, liet in het midden wat hij ervan vond en zei iets dat haar deugd zou doen.

“Dus je vindt het mooi”, constateerde Bertha argwanend.

“Het is echt, dat maakt het mooi.” Tevreden over zijn diplomatieke kwaliteiten gaf hij haar het vel terug.

“Ik ben er nog niet helemaal zeker van”, ging ze verder. “Wat zou jij er aan veranderen?”

“Alles!” dacht Maas verbeterd, maar hij zei vriendelijk: “Ik wil er wel eens naar kijken, maar soms moet je niets veranderen aan een gedicht. Het is jouw emotie van een bepaald moment. Als je daaraan gaat schaven verdwijnt de ruwe kracht.” Het leek hem een mooie afsluiting van een prettig gesprek en een goede basis voor een vervolg ervan. Maar eerst werd zijn aandacht getrokken door de verregende gestalten van Zechariah en Eva in de deuropening.

“Nu al terug?” Maas zag de verbaasde ogen van Blom tussen zijn opgetrokken wenkbrauwen en het metalen montuur van zijn bril terwijl hij Zechariah boven zijn krant aankeek. Zechariah knikte bevestigend, een lokale bui op het kale vloerkleed veroorzakend, en hij maakte het universele wegwerpgebaar. “We missed the stadsbus.”

“Dat wordt nog wat op wereldreis”, probeerde Maas met een cynische grap bij Bertha in het gevele te komen. Maar ze waardeerde het niet. “Dat is niet leuk!” reageerde ze fel. “Ze zouden naar de film gaan en die missen ze nu!”

Bertha's vermogen om te relativiseren was dus slecht ontwikkeld en dat had een waarschuwing moeten zijn. Maar Maas merkte het niet. Niet op dat moment. Niet daar. Aan het eind van een leven zijn momenten aan te wijzen waarop onheil, dat zich onontkoombaar aandient, nog kon worden afgewend. Dit was zo'n moment, maar Maas keek er niet op terug: hij zat er middenin. En dus ging hij er argeloos aan voorbij. Het leek alsof iets in zijn hoofd zich voldaan uitstrekke. Het leven van Maas ontwikkelde zich naar tevredenheid. Er hoefde niet te worden ingegrepen.

Hij was vroeg opgestaan, had bus 25 naar het station genomen en een weekendretour naar Vlissingen gekocht. En nu bevond hij zich met maagkrampen en slaaptkort in de tweedeklas treincoupé. Ze zou op het perron staan en samen zouden ze de veerboot naar Breskens nemen, een overtocht van twintig minuten, had Maas in het spoorboekje gelezen. De grijze luchten en kale bomenrijen van januari gleden hypnotiserend het raam van zijn coupé voorbij

en wiegden hem in een dommelslaap. ‘*Sometimes in winter*’ zong het zachtjes in zijn hoofd. Zijn smaak was veranderd sinds hij Beer had leren kennen. Melodie en tekst van het verstilde lied harmonieerden met het landschap dat zich in *slow motion* presenteerde en kalmeerden hem, maar hij bleef gemengde gevoelens houden over zijn reis. Maas was een bange, onzekere jongen die hechte aan het vertrouwde. Op een zaterdagochtend naar een hem onbekende bestemming reizen was nieuw en dus griezelig. Aan de andere kant voelde hij zich volwassen en op de drempel van het echte leven. Hij, reiziger. Als Ernest Hemingway van de lage landen op weg naar nieuwe verten. ‘Kom eens langs’, had ze geschreven. ‘Dan kunnen we verder praten over schrijven en dichten.’

“Kom eens langs”, had hij zorgelijk tot zichzelf gesproken nadat hij de brief met bijlagen had gelezen. “Even naar Zeeland. Hoe leg ik dat thuis uit? En wat kost dat?” Maar hij was gegaan. Van Abe had hij een lang niet gebruikte voetbaltas met achtergebleven kluiten opgedroogde modder te leen gekregen en moeder Commerina had hem op het hart gedrukt geen gekke dingen te doen, zonder te specificeren waaruit die gekke dingen zouden kunnen bestaan. En hij was op reis gegaan. Voor het eerst in zijn leven. Met de bus naar station Hollands Spoor en van daaruit met de sneltrein naar Vlissingen.

De weilanden lagen er nat en grauw bij. Hij was geschrokken van het geluid van de treinwielen op de stalen binten van de Moerdijkbrug en hij was weggedroomd bij de aanblik van zwartgekluite landschappen in West-Brabant. Hij was ruw uit zijn dagdromerij gewekt door de luid toeterende trein uit de andere richting die de deuren van zijn coupé deed klapperen en hij was weer weggezakt op de kadans van de wielen van zijn eigen wagon. Hij had geprobeerde de plaatsnamen te lezen van kleine stations in Zeeland, waaraan de sneltrein zonder vaart te minderen voorbijraasde, maar hij kon er weinig thuisbrengen. Uiteindelijk kwam de lange reis ten einde. Na een korte stop op het station van Middelburg, waar tot zijn verbazing nog een reiziger zijn coupé betrad, gleeed de trein eindstation Vlissingen binnen. Hij voelde zijn hart sneller kloppen. Uit zijn raam zag hij grote ronde containers, waarin olie was

opgeslagen, of iets anders dat kon ontploffen. En vrachtschepen. Het zag er rommelig en kil uit en via het raam dat zijn medepasagier had geopend waaide een mengsel van zilte zeelucht en vette oliestank de coupé binnen. “Dus dit is het”, dacht hij bij zichzelf. “Nu gaat het gebeuren. Mijn eerste afspraak met een meisje.” De prop in zijn keel wilde maar niet verdwijnen. De tijdens de stop op station Roosendaal aangeschafte beker koffie stond onaangeroerd op het formica klaptafeltje tussen de banken van zijn compartiment koud te worden.

“Hoi. Goeie reis gehad?” Ze stond er inderdaad, aan het eind van het perron. Gekleed in een tot de grond reikende jas, die hem herinnerde aan het verschoten tafelkleed van thuis. Zelfde motief, zelfde donkerrode kleur. Ze zoenden elkaar onwennig, want Maas mikte op haar wang, terwijl zij het op zijn mond had gemunt. “Goed dat je er bent”, haalde Bertha schuchter ‘het cellofaan van het gesprek’, zoals zijn idool Carmiggelt het zo treffend had beschreven. Ze had haar lange haar gewassen, waardoor het minder pluizig was en meer als een glanzende lijst haar bleke gezicht omsloot. Haar ogen lachten vriendelijk. Ze had een mooie mond. Klein en sensueel. Hij begon sympathie te voelen voor het Zeeuwse meisje van de slechte gedichten.

“We moeten snel naar de boot”, zei ze gebiedend. “Je trein is laat en de boot wacht niet. Ik heb al een kaartje voor je.”

Maas keek zijn ogen uit. De buik van de veerpont was gevuld met honderden auto's en boven in het restaurantgedeelte was geen stoel meer vrij. Het rook er naar erwtensoep en koffie en Maas voelde zich onpasselijk worden. “Zullen we even op het dek kijken?” stelde Bertha enthousiast voor, maar hij aarzelde.

“Is dat niet koud?”

Eigenlijk was hij bang om zijn evenwicht te verliezen en overboord te vallen in het ongetwijfeld diepe, koude water. En Maas had watervrees. Maar Bertha hield vol. “Kom. Er kan niets gebeuren en het is helemaal niet koud. Het is lekker fris.”

Ze ging hem voor naar het passagiersdek, waar niemand stond, omdat het koud was. De boot was al in beweging, zag hij. De mas-

sieve houten palen van de havenhoofden gleden statig langs de zijkant van de pont, een zeemeeuw vloog uit voorzorg weg. Meestal gebeurde er niets, maar de mens was een onvoorspelbaar dier, hadden zijn hersenen opgeslagen. “Knap!” wees hij Bertha op het schouwspel. “Gaat dat altijd goed?”

“Meestal wel”, stelde ze hem gerust. “Een enkele keer botsen ze tegen de kade. Dan is de klep van het laadruim ontzet. Lachen hoor, want dan kunnen de auto’s niet van boord. Maar dat is een uitzondering.”

Maas zag er de humor niet van in. Het ging dus vaak fout, noteerde zijn brein. Hij besloot alert te zijn.

De boot voer op open water en Maas keek gespannen om zich heen. Er lagen wel tien schepen voor anker op het brede water van de Westerschelde en de veerboot scheerde op minder dan honderd meter langs een grote tanker. Op de roestige achterstevan stond met witte letters ‘Hamburg’ gekalkt. De naam van het schip was overwoekerd door roest en slordige strepen verf. Het was een overdonderende ervaring. Zijn misselijkheid verdween en geleidelijk aan begon hij te genieten van de overtocht, die eindigde toen de veerpont, zonder iets te raken, statig de haven van Breskens binnengleed.

Ze zouden nog een stuk met de bus moeten, had ze gezegd. De donkerblauwe voertuigen van de Stoomtram Maatschappij Breskens-Maldegem stonden met ronkende motor te wachten bij de opstelplaats in de haven. Naast hem verlieten auto’s, vrachtwagens, motoren en fietsers haastig de buik van de veerpont, zoals kinderen joelend hun klas uitstormen aan het eind van een lange schooldag. Op de parkeerplaats trappelde de volgende lading vol ongeduld om aan boord te kunnen voor de overtocht in omgekeerde richting.

Bertha leek de buschauffeur te kennen, want ze groette hem hartelijk. “Mijn nieuwe vriend”, hoorde hij haar zeggen. “Uit Den Haag.”

De chauffeur knikte gereserveerd en Maas knikte bedeesd terug. Hij voelde zich niet welkom in het land van zijn vriendin: de chauffeur leek hem als een ongewenste indringer te beschou-

wen, een concurrent zelfs. Maar misschien verbeeldde hij zich dat.

De bus reed via voor hem ondoorgroendelijke omwegen naar Sluis, waar Bertha een kamer bewoonde in het lokale bejaardenhuis. Ze werkte er als leerling-verzorgster. Hij keek de ruimte rond en zag een wandrek met drie gekleurde metalen leggers, waarop pocketboekjes stonden, een poster van Bob Dylan, een bed en een tafel met twee stoelen. Op de grond lag een rafelige sisalmat.

“Wat vind je?” eiste ze een positieve reactie.

“Gezellig”, leek hem het antwoord dat geen discussie zou losmaken.

“Mijn hond”, wees ze verveeld op het pluche knuffeldier naast haar bed, als een gids die te vaak op de lokale bezienswaardigheden heeft moeten wijzen. “En mijn boeken. Houd je van boeken?”

“Van Carmiggelt”, antwoordde hij, teleurgesteld dat zijn eerdere vraag naar het oordeel over de schrijver blijkbaar geen indruk had gemaakt. “Ik correspondeer regelmatig met hem”, snoefde hij.

“Ik houd van de *Peanuts*”, vervolgde ze, zonder acht te slaan op zijn reactie. Ik heb er zeven, maar er zijn er nog veel meer. Ze zijn alleen nogal duur.”

De boodschap ging aan hem voorbij. Voorzichtig pakte hij een van de boekjes uit het rek en zag dat de inhoud bestond uit tekeningen met korte teksten. “Grappig”, oordeelde hij. “Knap om in vier tekeningen een verhaal te vertellen. Wel wat weinig tekst, maar ja, ik ben dan ook schrijver.”

“Lucy is mijn favoriet”, ging ze verder. “Ze is een beetje een kreng. Dat vind ik leuk. Charlie Brown vind ik een kneus.” Maas hoorde het niet. Hij moest grinniken om een tekening waarop boven het hoofd van Charlie een regenbui losbarstte. “It always rains on the unloved”, las hij. Hij voelde een sterke lotsverbondenheid.

“Zullen we wat gaan eten?” stelde ze voor. “Koekkelkoren wil niet dat we mensen op onze kamer ontvangen. Ze is nu even weg, maar het is beter dat ze ons niet ziet als ze terugkomt.”

“Koekkelkoren?” informeerde Maas.

“De directrice”, antwoordde ze kortaf. “Een vreselijk mens. Ze heeft ook verhinderd dat ik verkering kreeg met Casper, de boekhouder.”

“Zo”, reageerde hij kort. Er kwamen vragen op in zijn hoofd, maar er bleef hem weinig anders over dan in te stemmen met het voorstel en korte tijd later liepen ze in de januarikou door een verrassend drukke winkelstraat in Sluis.

“Wat een mensen joh”, stelde hij verbaasd vast, “is dat altijd zo?”

“Hier wel”, reageerde ze met een vals lachje. “Allemaal hitsige Belgen. Komen kijken naar onze sexshops.”

“Sexshops?” Het was hem nog niet opgevallen, maar nu hij er op lette, trof hem inderdaad de hoeveelheid obscure winkels en cinema’s, waarvoor zich groepjes smiespelende mensen ophielden. Als Maas om zich heen keek zag hij er al snel vijf. En verderop in de straat waren er nog meer. Opvallend veel voor een klein dorp, stelde hij vast.

“Hou je van sexshops?” informeerde ze plagerig.

“Ik zou niet weten wat ik er moest zoeken”, antwoordde hij schuchter. “Ik ben er nooit binnengewest en ik zal dat ook niet snel doen. Het staat me nogal tegen.”

Dat was een understatement. Maas was twintig jaar oud, maar hij had nog weinig van het leven gezien. Zijn angst voor het onbekende stond het opzoeken van nieuwe ervaringen in de weg.

“Staat je tegen?” lachte Bertha uitdagend, “sex hoort erbij hoor, en je kunt er leuke speeltjes kopen.”

“Kom jij er wel eens binnen dan?” informeerde hij bezorgd.

“Ik ben er één keer geweest, met een vriendin. Toen hebben we een gekke sleutelhanger gekocht. Van een kabouter met een enorme pik. Zomaar, voor de grap.”

“Grappig”, reageerde Maas. Maar hij vond het niet grappig. Alles wat met sex te maken had vond hij eng. Hij was gerustgesteld dat Bertha geen vaste bezoeker was, maar schrok van de wetenschap dat ze geïnteresseerd was in een sleutelhanger van een kabouter met een geënthousiasmeerd lid. Bertha leefde, net als werkstudent Alexander van Autoblik, in een parallel universum, waar hij niet thuishoorde en dat hem angst aanjoeg. Hij kreeg twijfels over de slaagkans van hun vriendschap.

“En daar zit Tattoo Bob”, wees ze, terwijl ze langzaam doorliepen. “Is ook heel populair hier.”

“Originele naam”, vond hij, nog kauwend op de kennis van de geërecteerde kabouter. “Ik begrijp mensen niet die een tatoeage laten zetten.”

“Je moet wat lossen worden”, vond Bertha. “Wat maakt het uit? Ik vind het wel stoer staan bij een vent.” Ze keek er uitdagend bij.

Het onheil had nu driemaal afgewend kunnen worden, maar Maas zag het niet. Veel nieuwe kansen zou hij niet krijgen. Zonder dat hij het in de gaten had, spon Bertha een cocon om hem heen van waaruit ontsnappen onmogelijk was. Als een hersenloze vis zwom hij haar fuik binnen.

“En in dit straatje ligt je hotel.” Ze zei het als vanzelfsprekend, maar Maas keek haar overrompeld aan. “Mijn hotel?”

“Je moet toch ergens slapen? Of wilde je vanavond al terug?”

“Ik dacht dat ik bij jouw ouders zou slapen.”

“Bij mijn ouders?” lachte ze schamper. “Ze zien me aankomen. Mijn moeder is oké, maar mijn vader vindt dat ik te veel met jongens omga. Hij zegt dat hij pas met mijn nieuwe vriend wil kennismaken als zeker is dat het een langdurige relatie wordt.”

“Dan kan hij lang wachten”, veronderstelde Maas. “Wanneer wéét je dat nou?”

“Laat hem nou maar”, reageerde ze kribbig, “Hij is gewoon een moeilijke man. Hier is je hotel.”

Hotel Royal was een klein toeristenhotel, maar buiten Maas waren er geen gasten. “In januari komen niet veel mensen naar Sluuz”, legde de eigenaar hem uit.

“Het stadje is propvol!” protesteerde Maas.

“Met Belgen, ja”, zuchtte de eigenaar. “Maar die wonen allemaal vlakbij en gaan lakker thuis slapen. Ze komen alleen naar hier omdat sexwinkels in België verboden zijn. Het is een gakkie wereld.”

“Verstond je hem?” wilde Bertha glunderend weten toen ze de trap naar de kamer bestegen. “Natuurlijk. Zo moeilijk was dat toch niet?”

“Sommige mensen verstaan ons accent niet”, lichtte ze teleurgesteld toe. Ze wilde graag bijzonder zijn.

De gehuurde kamer was goedkoop en klein. Met het oude mas-

sieve tweepersoonsbed en de overjarige kledingkast was de ruimte vol. Er stond geen radio en de wekker met opwindmechanisme miste een wijzer. Om zich te wassen moest Maas via de gang naar een kleine doucheruimte waar een koud plastic gordijn op onverwachte momenten zijn blote rug betastte.

“Nou, dan zie ik je morgen.” Ze trok er een sip gezicht bij.

“Morgen? Blijf je niet even?” De boodschap verraste Maas en hij drong voorzichtig aan.

“Nee, ik moet werken. Avond- en nachtdienst. Ik slaap altijd slecht na een nachtdienst, dus ik kom je pas om twee uur halen, of zo. Maar jij redt je wel hè?”

Ze gaf hem een zoen op zijn wang en liep vastberaden de kamer uit. Maas bleef in verbijstering achter. Daar zat hij. In hotel Royal in Sluis. Sluuze, corrigeerde hij zichzelf. Hij liet zijn blik door de kamer gaan en stelde vast dat het een eigenaardig weekend ging worden. Zonder te eten ging hij die avond vroeg naar bed. En sliep slecht.

“Dus je hebt geweigerd om in militaire dienst te gaan. Jammer.” Na zijn ontbijt had hij de hotelkamer betaald en was het dorp ingelopen. Dat viel hem tegen, want het was koud en nadat hij de etalage van de bonbonwinkel voor de vierde keer nauwlettend had geobserveerd, kende hij het assortiment plus bijbehorende prijzen per honderd gram. De sexwinkels liep hij snel voorbij zonder de indruk te wekken dat hij geïnteresseerd was in de aangeboden artikelen. Omdat de winkelstraat veel sexwinkels telde, had Maas er voortdurend flink de pas in. Om half twee besloot hij in de richting van De Tulpentuin te lopen, het bejaardenhuis waar ze werkte. Gelukkig stond er een bankje in de buurt van het gebouw, want hij begon moe te worden: hij liep al sinds tien uur buiten. Om kwart over twee kwam ze hem lachend tegemoet. “Gekkie, zit je al lang te wachten?”

“Nogal”, had hij humeurig geantwoord, “maar dat maakt niet uit.” Ze waren aan de praat geraakt over werk, leven, liefde en dienstweigeren. “Ik vind het eigenlijk wel stoer als een man zijn vrouw verdedigt”, had ze hem gezegd en ze had haar teleurstelling

over Maas' keuze niet onder stoelen of banken gestoken. "Dus je zou het prettig vinden als ik naar het front zou worden gestuurd en zou sneuvelen", probeerde Maas de situatie helder te schetsen. "Nou ja, niet leuk natuurlijk", gaf ze schoorvoetend toe, "maar het kan toch ook dat jij anderen doodschiet?"

"En dat zou je wel prettig vinden?" Hij verbaasde zich oprecht.

"Als jij iemand doodschiet die mij belaagt? Dat zou ik wel stoer vinden."

"Net als een vent met een tatoeage", dacht hij grimmig, maar slikte zijn woorden in. In plaats daarvan zei hij: "Hoe kun je het stoer vinden als ik iemand doodschiet? Bovendien: als die ander dienst had geweigerd, had hij jou niet kunnen belagen." Hij staaarde naar niet-bestaande verten. Later, pas veel later bedacht hij wat hij had moeten doen: hij had moeten opstaan, hij had Bertha vriendelijk moeten groeten, hij had haar het allerbeste moeten wensen in haar verdere leven en hij had de vroege boot naar Vlissingen moeten nemen, want wat voor Maas zwaar telde, had voor Bertha kennelijk geen betekenis. Maar hij deed niets. De kruispunten waarop een mens keuzen maakt die zijn levensloop bepalen, dienen zich onverwacht aan en ze zijn schaars. Deze had hij gemist.

"Laten we er maar over ophouden", sloot Bertha laf de discussie af. "Zullen we een stukje over de wallen lopen?"

"Over de wallen?" schrok Maas, "heb je die hier ook al?"

"Nee gekkie", stelde ze hem gerust, "de wallen van Sluuze. Dat is een soort dijk, waar het borstbeeld van meester Van Dale staat. Van het woordenboek. Dat is hier een held, ik geloof dat hij er geboren is."

"In Sluuze", grapte Maas. De aanwezigheid van een borstbeeld van de taalpurist gaf hem moed. Het eigenaardige dorp bleek minder verdorven dan hij vreesde.

"Ja! In Sluuze. Kom, je voelt helemaal koud aan."

Ze wandelden het stadje drie keer rond, dronken koffie en waren op tijd bij de bushalte. De conversatie had weinig diepgang, maar Maas en Bertha waren dan ook kinderen van nog geen twintig jaar. Haar wereld bestond uit het streng christelijk milieu waarin ze was

opgegroeid en de discotheken aan de Zeeuws-Vlaamse kust, waar ze 's zomers probeerde te ontsnappen aan het regime van haar vader. Verder dan Snoopy, Charlie Brown en Lucy was haar literaire vorming niet gekomen en afgezien van een enkel bezoek aan haar oudere zus in Den Haag had ze weinig meer van de wereld gezien dan het Zeeuws-Vlaamse boerenland, waar de hoogtepunten van het dagelijks nieuws werden gevormd door branden of een onfortuinlijk van zijn ladder gevallen glazenwasser. Bertha was, kortom, een ongeschoold meisje, dat een droom koesterde: trouwen, kinderen krijgen en verhuizen naar 'Holland', het beloofde land. Ze was dicht tegen hem aangeschoven op de achterbank van de bus. De chauffeur hield hen nauwlettend in de gaten, zag Maas via de spiegel boven de voorruit. Als hij moediger was geweest zou hij iets geroepen hebben. "Let op de weg, joh", of zo. Maar Maas was niet moedig. Opgegroeid als bange jongen in een weinig liefderijk gezin, zag hij het hele universum als een complot dat erop gericht was hem het leven zuur te maken. Avonturen waren er om dramatisch af te lopen, liefde was niet voor hem weggelegd en de toekomst was een afschrikwekkend zwart gat. Confrontaties zou hij verliezen, zo was hem wel duidelijk. Dus hij hield zijn mond.

Bertha was langzaam stiller geworden en hij keek ongericht naar de donker wordende omgeving, die allengs spaarzamer kale bomen, grauwe weilanden en een enkele donkere boerderij prijs gaf.

"Kijk! Daar woon ik!" Ze ontwaakte uit haar overpeinzingen en wees hem enthousiast op een uitgestrekt complex. Hij zag een grote vijver, een kolossaal huis met bordes, veel bomen en bosschages.

"Jemig", bracht hij verwaasd uit, "is je vader baron of zo?"

"Nee joh, gekkie", reageerde ze en ze keek hem onderzoekend aan. "Heb ik dat niet verteld? Hij doet iets bij de waterleiding. Opzichter of zo. Het huis hoort bij de watertoren."

De bus was gestopt bij een halte waar twee opgeschoten jongens elkaar verveelden. Maas kon het complex nu beter bekijken. Hij zag een breed, twee woonlagen tellend huis, waarnaast een grote, ronde, witte toren de lucht in stak. "Te gek zeg", sprak hij,

overdonderd door de omvang van het terrein waar Bertha ken-
nelijk was opgegroeid. In gedachten reisde hij naar zijn eigen ge-
boortehuis en vreesde bij voorbaat de schamele indruk die het op
Bertha zou maken als ze hem ooit een tegenbezoek zou brengen.
En dat stond nog los van de indruk die moeder Commerina op
haar zou maken. Misschien was het beter dat ze elkaar voorlopig
niet zagen, bedacht hij.

Zwijgend zaten ze de busreis uit, tot aan de veerhaven van Bres-
kens, waar tientallen auto's, in rijen geparkeerd, wachtten tot ze de
pont konden binnenrijden. Ze hadden hun motoren gestart en
hun lichten ingeschakeld, want de boot had zijn lading bijna uit-
gespuwd op de kade. Daardoor bood de parkeerplaats de rusteloze
aانبlick van spookachtig verlichte wolken uitlaatgas en contouren
van gereedstaande auto's met daarin de schimmen van inzitten-
den, klaar voor een nachtelijke klopjacht, fantaseerde Maas.

“Ik zwaai je even uit”, kondigde ze aan. Ze nam hem mee naar
de kaartverkopers van de pont en zoende hem onverwacht op de
mond. Maas voelde de opwinding toenemen, maar ze stopte even
plotseling als ze had toegeslagen.

“Vlug, je moet een kaartje kopen. De auto's rijden de boot al
op. Als je te laat bent moet je een uur wachten: ze varen nu win-
terdienst.”

Maas gehoorzaamde, zoals hij altijd iedereen gehoorzaamde.
Hij kocht een kaartje, gaf een stuntelige handkus, waarvoor hij
zich direct al schaamde, zwaaide nog een keer en liep de lange stal-
len loopbrug op. Het ging moeizaam, want hij werd gekweld door
een knellende pijn in de schaamstreek, veroorzaakt door ongecon-
sumeerde liefde, zoals een streekroman het zou omschrijven. Het
was inmiddels donker en het waaide hard. Het water van de Wes-
terschelde klotste onstuimig tegen de zijkanten van de boot. Zelfs
ingeklemd tussen de havenhoofden deinde het schip mee op de
bewegingen van het water. Het zou een stormachtige reis worden,
dacht Maas met schrik. Als dat maar goed zou gaan.

De overtocht was ruig. Stoelen schoven door het restaurant-
gedeelte van de veerboot en hij was bang. Tot zijn verbazing zag
hij dat de andere passagiers plezier beleefden aan het schomme-

len van de boot. Ze zetten kopjes op de tafel en keken gespannen of de deining heftig genoeg was om ze eraf te laten glijden. Het lukte twee keer. Met een knerpemde knal vielen de kopjes op de grond en spatten uiteen in tientallen stukken, tot grote hilariteit van de mannen om de tafel. Vrachtwagenchauffeurs, vermoedde Maas, want hij had veel trucks de boot zien binnenvaren en de lachende mannen zagen er ruig en onverzorgd uit. De voor anker liggende schepen, die op de heenreis nog zo vredig op hun loods lagen te wachten, zagen er in Maas' ogen nu uit als dreigend deinende muren, die elk moment de veerboot konden rammen. Hij kon zijn blik er met moeite van af houden. Maar na twintig minuten lag de pont stil tussen de Vlissingse havenhoofden, die de boot als een paar troostende armen verwelkomden. Maas was blij vaste wal onder de voeten te hebben en hij stak opgeruimd het plein naar het station over, waar langs het uitgestorven perron twee de sneltrein naar Amsterdam op hem wachtte.

Hij liep zo ver hij kon, zocht een lege coupé, sloot de deur achter zich en liet zich op het koude plastic van de bank vallen. Nog twee uur, dan zou hij thuis zijn. Het was een opmerkelijk weekend geweest, concludeerde hij. En steeds moest hij denken aan het afscheid bij het hokje van de boot. En aan de wandeling op de wallen van Sluis. Sluize. En hij glimlachte. Toen de trein zich met een korte schok in beweging zette en langzaam vaart meerderde, overwoog hij te gaan slapen, maar hij zag er vanaf: de kans was groot dat hij te laat wakker werd en in Amsterdam belandde. Of dat iemand zijn geleende weekendtas met verschoning zou stelen. Hij besloot alert te blijven.

Thuis hernam het leven zijn treurigstemmende loop, maar er was iets veranderd. Bertha stuurde brieven met nieuwe gedichten en Maas fietste 's avonds naar een telefooncel om haar te spreken. Vanuit huis durfde hij niet te bellen. Rinus zou klagen over de kosten, Commerina zou meeluisteren en Abe zou flauwe grappen maken. Het ergste wat hem in een telefooncel kon gebeuren was de confrontatie met een man, die, het wachten beu, de deur zou ope-

nen en agressieve taal zou uitslaan. Daarom ging hij op zoek naar plekken waar meer telefooncellen bij elkaar stonden. Hij moest er ver voor fietsen, maar het verminderde het risico van een conflict, en Maas meed conflicten.

Hij maakte vaker de reis naar Vlissingen en verder. Ongemerkt werden Bertha en hij partners. Was het liefde? Was het vastklampen aan de illusie dat iemand hem niet afwees? Feit is dat de dag aanbrak waarop Maas zou kennismaken met de strenge vader van Bertha. Het ging gebeuren op een vrijdagavond in maart. Vooraf overlaadde ze hem met instructies: hij moest zich beleefd voorstellen, netjes spreken, zijn haar kammen en schone kleren dragen. In de veerhaven van Breskens had ze hem nog opgedragen haar vader een ferme hand te geven. "Hij houdt niet van slappe handjes", waarschuwde ze hem. Maas voelde dat hij op examen ging.

In de bus van Breskens naar het huis bij de watertoren sloeg de twijfel toe. "Ik hoor hier niet", spookte het door zijn hoofd. "Dit wordt rampzalig. Ik zeg waarschijnlijk iets verkeerd en dan is het mis." Wel drie keer controleerde hij de knopen van zijn winterjas. Een zat een beetje los, maar dat zou haar vader niet zien, hoopte hij. En weer haalde hij zijn handen door zijn haar en oefende zijn handdruk.

"Rustig maar", stelde Bertha hem gerust, "je gaat het vast goed doen." Na alle verhalen die ze over haar vader had verteld, klonk de geruststelling onwaarachtig, maar Maas kalmeerde toch iets. De bus stopte niet ver van het huis.

De achterzijde van het complex toonde nog imposanter dan de voorkant. Het huis en de bijgebouwen waren in een hoek van negentig graden om een binnenplaats gebouwd. Centraal op het terrein stond een boom in een grasperk. Op het terrein lagen opgestapelde buizen en opgerolde slangen. Rechts van hem ontwaarde hij zes open garageboxen, waar vrachtwagens en door de invalende schemering moeilijk thuis te brengen werktuigen stonden. Recht tegenover hem waren een rij kleine raampjes en een deur te zien. Bertha liep er trefzeker op af. "Ik denk dat ze in de keuken zijn", bereidde ze Maas voor. Met de deurklink in haar hand, leek ze terug te schrikken. "Ik ben best wel zenuwachtig", keek ze hem

angstig aan. "Ik weet niet wat het is met die man, maar ik ben altijd bang voor hem."

Ze zuchtte diep en duwde de klink omlaag.

De deur zwaaide krachtig open voor ze hem ontsloten had.

"O, je bent er al."

In de deuropening stond een rijzige man met een granieten gelaat, helderblauwe ogen en kort, opgeschoren haar. Hij keek Bertha misprijzend aan en liet haar passeren, onder zijn arm door, die hij gestrekt hield om te voorkomen dat de zelfsluitende keukendeur zou dichtvallen. Daarna monsterde hij Maas. Hij keek de jongen kort in de ogen en liet zijn blik langs zijn jas glijden.

"Goieavond", sprak hij misprijzend. "Regtop. Kom binnen." Het klonk als een bevel.

Maas spande zijn spieren voor een stevige handdruk, maar Regtop had zich al omgedraaid. "De koffie is reeds op", hoorde Maas hem eigenaardig vormelijk formuleren. Hij had een harde stem en een gekunstelde dictie alsof hij regelmatig toespraken hield voor een zwaarmoedig gehoor. "Kwart voor negen is koffietijd, niet tien óver negen."

Hij zocht Bertha's ogen. Haar korte hoofdknik en schouderophalen zeiden zonder woorden "zie je wel, ik heb niet overdreven". Hij antwoordde met de stille taal van het lichaam. "Je hebt niets te veel gezegd, wat een man", spraken zijn rollende ogen.

"Dit is mijn moeder. Mama, dit is Maas."

"Zo, goeiendag", klonk het, gereserveerd.

"Dag mevrouw. Wat een prachtig huis hebt u."

"Niet van ons. Van de waterleidingmaatschappij", corrigeerde Regtop streng. "Wij zouden nooit zo'n grote woning hebben als we het voor het zeggen hadden. Bescheidenheid is een deugd."

Maas proefde het woordje 'woning'. Hij had nooit iemand woning horen zeggen tegen een huis.

"Inderdaad meneer..." wilde hij antwoorden, maar Bertha's vader had de kamer al verlaten. "Hij controleert elke avond even de toren", legde Bertha uit.

"De toren? Wat weet jij daarvan!" reageerde haar moeder op-

vallend fel. “Je hebt je nooit geïnteresseerd voor zijn werk.”

“O sorry hoor”, reageerde Bertha gespeeld onderdanig. “Mogen we wat drinken?”

“Er is water in de kraan en er staat nog een beetje vruchtensap.”

“Zelfgemaakte?”

“Nee, daar blijf je af. Die is voor papa.”

Bertha verliet de kamer en Maas bleef achter met haar moeder. De vijandige sfeer had hem overvallen. Hij was er beduusd van.

“Zo, je bent niet de eerste, maar dat weet je waarschijnlijk wel”, opende haar moeder de conversatie. “Bertha vliindert van de een naar de ander. En jij? Houd jij van vastigheid?”

“Bertha is mijn eerste meisje”, antwoordde Maas schuchter, “en ik geloof in vaste verkering.”

“Je komt toch uit Den Haag?” ging haar moeder verder, “daar doen ze toch alles wat de goeie God verboden heeft?”

“O, zo ben ik niet hoor”, probeerde Maas manmoedig bij haar in het gevlei te komen.

Maar ze onderbrak hem ruw. “Je bent toch bevriend met die Beer? Dat is ook zo’n losbol. Woont samen met allemaal venters en meiden, dat toet maar an.”

“Zo, jullie zitten al gezellig te kletsen”, betrad Bertha, gekunsteld ontspannen, de kamer. “Hier, een lekker glaasje fris.”

“Moeten die glazen so fol?” beet moeder haar venijnig toe.

“U hebt een apart accent”, viel Maas op. “Komt u uit Duitsland?”

Ze keek hem boosaardig aan, maar antwoordde niet.

“Moeder is al heel jong als dienstmeid gaan werken in Nederland, vlakbij de grens. Haar ouders komen uit Polen”, gaf Bertha plaatsvervangend antwoord. “Haar vader moest de kost verdienen als mijnwerker in het Ruhrgebied, maar kreeg stoflongen en stierf voor zijn vijftigste. Haar moeder had geen geld en de kinderen moesten op jonge leeftijd het huis uit op zoek naar werk. Zo is het toch, moeder?”

Moeder was inmiddels opgestaan en naar de keuken vertrokken. “Ze praat daar niet graag over”, legde Bertha fluisterend uit. “Er was ook iets met de oorlog, maar dat weet ik niet precies.

Vraag maar niks, ze zegt er toch niets over. Haar Nederlands is altijd slecht gebleven. Ze heeft nooit op school gezeten en ze kan niet lezen. In tijdschriften bekijkt ze alleen de plaatjes.”

“Ach, in de oorlog waren we blij met Duitsers die niet konden lezen”, permitteerde Maas zich een foute grap, maar Bertha leek hem niet gehoord te hebben. In zijn hoofd was de benaming dienstmeid blijven hangen. Zo moet je je moeder niet noemen, vond hij. Hij kreeg medelijden met de norse vrouw, die kennelijk haar eigen leven had opgegeven om zich met overgave te richten op haar man. Hij zag haar als jong meisje bedelen om een baan als hulp in de huishouding bij welgestelde Nederlandse gezinnen in de grensstreek. Ongetwijfeld was ze afgescheept met een fooi en had ze de smerigste karweitjes moeten doen, fantaseerde hij. “Het leven is vaak oneerlijk”, was zijn kinderlijke, maar milde oordeel.

“Ben je kerkelijk?” Het ontbijt begon om negen uur, het verhoor niet veel later. Pa Regtop liet er geen gras over groeien.

“Kerkelijk...” Maas probeerde tijd te rekken door de vraag te herhalen en peinzend een hap van zijn boterham te nemen. “Ik ben katholiek opgevoed...”, begon hij aan wat een voldragen zin had moeten worden, maar Regtop viel hem bot in de rede. “Opgevoed? Dat wil zeggen dat je er niets meer aan doet?”

“Ik heb er veel over gelezen en over nagedacht”, ging Maas verder, “en ik ben tot de conclusie gekomen dat het katholieke geloof niet mijn geloof is.”

Hij hoopte dat zijn verklaring volstond, maar Regtop hield vast.

“Dus je bent bekeerd tot een ander geloof?”

Maas nam nadenkend een nieuwe hap van de boterham.

“Ik ben nog zoekende. Er zijn diverse oosterse religies, waarin ik interessante dingen heb ontdekt.”

“Oosterse religies?” Regtop keek spottend naar zijn vrouw. “Onze jonge gast wil boeddhist worden.”

“Nou, zo ver is het nog niet”, corrigeerde Maas snel. “Ik heb er interessante dingen in ontdekt, maar misschien moet ik nog wat verder zoeken.”

“Zoekt en gij zult vinden”, sprak Regtop gedragen om uiting te

geven aan zijn minachting, en nam een slok van zijn koffie.

“Mevrouw Regtop en ik zijn gereformeerd”, vervolgde hij en hij keek Maas indringend aan. “Bertha hier is ook gereformeerd, nietwaar Bertha?”

“Zeker pa, zeker.”

“En we zouden het vervelend vinden als onze opvoeding te grabbel wordt gegooid doordat ze kennis krijgt aan een jongeman die een ander geloof aanhangt. Dat snap je wel, neem ik aan.”

“Dat snap ik zeker”, antwoordde Maas, “en ik heb begrepen dat u het verbiedt als Bertha een relatie aangaat met een andersgelovige. Daardoor is haar vorige verkering verbroken.”

“Hoe bedoel je?” Regtop legde zijn bestek neer en keek Maas en Bertha om beurten onderzoekend aan. Het viel Maas op dat zijn vriendin rood kleurde en zich verslikte toen ze een slok van haar koffie nam.

“Bertha?”

“Ik heb verteld dat u niet zo blij was met Johan.”

“Met Johan? Die jongen heeft het zelf uitgemaakt omdat jij er nog andere vriendjes op nahield.”

“Pas mal op om je vader zu belasteren!” mengde moeder zich als een gifadder in het gesprek.

Maas zag het tafereel met plaatsvervangende schaamte aan. Bertha had dus gejoek en haar vader tegenover hem als een boeman voorgesteld. Ze was jongensgek, zoals dat in de volksmond heette en niet helemaal te vertrouwen. Maar hij beschouwde haar vrijages als een incident. Een ongelukje uit het verleden, waaraan hij niet te veel waarde moest toekennen. Bertha was tenslotte nog jong.

“Waar waren we?” hervatte Regtop onverstoorbaar het verhaal. “Geloof je in de Heer?”

“Ik heb veel gelezen over het ontstaan van het heelal en de zon en de aarde en de komst van de dieren en de mensen en die verklaring spreekt me wel aan”, pakte Maas de draad van het gesprek op.

“Je hangt de evolutietheorie aan”, stelde Regtop ter zake vast. “Die is strijdig met elk geloof, dus stop maar met zoeken naar een jou passend geloof.” Hij pakte zijn bestek en sneed verbeterd een verse boterham aan.

“Ik respecteer ieder geloof en iedereen die een geloof aanhangt, maar ik vind de evolutietheorie geloofwaardiger.” Maas begaf zich stap voor stap op een ijsvloer die te dun was om zijn gewicht te dragen, maar hij vond het interessant dat naar zijn mening werd gevraagd.

“Dus alles is zomaar ontstaan!” vatte Regtop uitdagend samen.

“Door miljarden jaren ontwikkeling”, hield Maas vol. “Eerst was er een grote explosie, groter dan wij ons kunnen voorstellen. Daardoor dijt het heelal nog steeds uit en in die enorme wolken van gas en oermateriaal ontstonden zonnen en planeten en een van die planeten is de aarde.”

“En waar komt God dan in het verhaal aan bod?” eiste Regtop een verklaring. “Zette hij niet Adam en Eva op aarde?”

“Dat vind ik moeilijk te geloven.” Maas tartte nu werkelijk de toorn van Regtop en de Heer. Het ijs kraakte vervaarlijk onder zijn voeten.

“Moeilijk te geloven?”

“Ik geloof in de evolutietheorie en dus in het langzaam ontstaan van planten, dieren en mensen.”

Regtop keek ontdaan voor zich uit. “Ik waardeer het dat je een mening hebt, Maas”, zei hij, met ingehouden ergernis, maar je moet nog veel leren. Alles wat je zegt wordt weerlegd in de Bijbel. Ga die maar eens lezen in plaats van die oosterse nonsens. Mama, we gaan danken.”

Regtop boog het hoofd en sprak verbeten zijn dankwoord. Geschrokken kroop Maas naar de wal. Zijn schoenen en sokken waren nat, maar hij was niet kopje-onder gegaan.

“Dank u heer, voor deze spijsen en voor deze nieuwe dag. Moge het een dag van verwondering en wijsheid worden en moge de zoekenden en de dwalenden onder ons de weg naar de waarheid vinden en niet verstoten worden uit uw koninkrijk. Amen. Zo, mama, is er koffie?”

“Je vader is geen kwaai”, sprak Maas in de keuken tot Bertha. “Een beetje rechtlijnig, maar hij strijdt met open vizier voor een zaak die voor hem de rechtvaardige is.”

“Maar wat hij over Johan zegt, is gelogen hoor”, probeerde ze

hem alsnog aan het twijfelen te brengen. “Maakt niet uit”, oordeelde hij mild. “Het zal wel een misverstand zijn. Gebeurt vaak tussen mensen.”

Ieder met hun eigen gedachten zetten ze zich aan de vaat in de ruime woonkeuken, terwijl moeder Regtop de koffie uitserveerde in de woonkamer. “Waar moet dit allemaal?” verzuchtte Maas, hulpeloos kijkend naar de messen, lepels, vorken, kopjes, schotel-tjes, bordjes, eierdopjes en vleesschaaltjes in het druiprek.

“Maakt niet uit. Zet maar op tafel, ik ruim wel op.”

Begeleid door kletterend bestek en krassend aardewerk probeerde hij zijn mening over pa Regtop bij te stellen. Vrienden zouden ze niet worden, maar er was wederzijds respect, voelde hij. Of: hoopte hij. Verklaren kon hij het niet, maar misschien zou zijn band met deze onverzettelijke ouderling in zwart pak hechter worden dan die met zijn eigen vader.